

Figura C. Borgije u Machiavellijevom Vladaru

Marinović, Bruna

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:056539>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-11-29**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Bruna Marinović

FIGURA CESAREA BORGJE
U MACHIAVELLIJEVOM VLADARU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb,
2020.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Bruna Marinović

FIGURA CESAREA BORGIIJE U MACHIAVELLIJEVOM VLADARU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Luka Ribarević

Studentica: Bruna Marinović

Zagreb,
Kolovoz 2020.

Izjavljujem da sam diplomski rad, pod nazivom „Figura Cesarea Borgije u Machiavellijevom Vladaru“, koji sam predala na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Luki Ribareviću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Bruna Marinović

SADRŽAJ:

UVOD	5
1. CESARE BORGIA	7
2. CESARE BORGIA U „VLADARU“	11
3. CESARE BORGIA U „RASPRAVAMA“	15
4. STRAUSSOVA INTERPRETACIJA	17
5. SKINNEROVA INTERPRETACIJA	20
6. POCOČKOVA INTERPRETACIJA	23
7. LEFORTOVA INTERPRETACIJA	27
8. ALTHUSSEROVA INTERPRETACIJA	36
ZAKLJUČAK.....	41
SAŽETAK.....	43
POPIS LITERATURE.....	44

UVOD

Vladar Niccolò Machiavellija jedno je od najvažnijih djela političke misli. Pet stotina godina nakon što je napisan još uvijek je djelo koje izaziva kontroverze, zbog otvorenog načina na koji je izrekao neke teze o fenomenima moći i političke vladavine (*la verità effettuale della cosa*).¹ Štoviše, ovisno o interpretu, smatra se djelom koje je početak moderne političke misli, koje u potpunosti raskida s tradicijom političke filozofije koja se do tada bavila isključivo normativnom teorijom, odnosno državom i vladarima kakvi bi trebali biti. Machiavelli preokreće dotadašnji pristup političkom naglavačke i započinje raspravu o tome kakvi su vladari zapravo te koji su postupci nužni za uspostavu političke vladavine.

Jedan od razloga zbog kojih je njegovo djelo, kako pri objavljivanju, tako i danas, toliko kontroverzno jest to što je centralna figura, za koju Machiavelli smatra kako bi je svi novi vladari trebali slijediti, ili barem učiti od nje, ona Cesarea Borgije. Sin pape Aleksandra VI., obilježio je prijelaz s 15. na 16. stoljeće u Italiji. U suradnji sa svojim ocem, koji je htio izgraditi dinastiju kuće Borgija, krenuo je u pohod sređivanja nereda i tiranija u centralnoj Italiji, te se u jednom trenutku činilo kako nema čovjeka koji ga u tome može zaustaviti. Njegovi pohodi u Romagni, brzina kojom je jednu po jednu jedinicu dovodio pod svoju vlast, građanska vladavina koju je uvodio umjesto tiranija koje su gušile stanovništvo te pokrajine, osnivanje vlastite vojske kako ne bi ovisio o drugima te razborito korištenje nasilja, razlozi su zbog kojeg je Machiavelli bio oduševljen njime i postavio ga kao centralnu figuru svog remek-djela, knjižice od osamdesetak stranica koja je promijenila svijet političkog mišljenja.

Osnovno istraživačko pitanje kojim ćemo se baviti u ovom radu jest koji je status figure Cesarea Borgije u Machiavellijevom političkom mišljenju, preciznije u onoj njegovoj formulaciji koju nalazimo u *Vladaru*. Temeljna je dvojba u tome što zapravo predstavlja njegova, svakako neupitna, važnost u navedenom djelu: je li figura Borgije dokaz u prilog tezi o Machiavelliju kao apologetu tiranije i nasilja ili je pak takvo tumačenje površno te ga treba odbaciti u korist suptilnije interpretacije, koja otkriva bitno kompleksnije poimanje politike na koje nam Machiavelli želi ukazati kroz tu, neupitno kontroverznu, figuru? Gdje je točno mjesto figure Borgije u cjelini Machiavellijeve argumentacije, je li pohvala njegovu djelovanju, koje je uvelike obilježeno nasiljem, prilog tezi kako se vladar, naročito novi, ima

¹ „Znajući da su o toj temi pisali mnogi autori, bojim se da ću, pišući o tome i ja, biti smatran preuzetnim, posebice jer se udaljavam od kriterija i poretka koji su drugi ustanovili. No budući da mi je namjera napisati nešto korisno onomu koji želi razumjeti, učinilo mi se primjerenijim slijediti učinkovitu istinu stvari radije nego njezinu sliku.“ (Machiavelli, 2020: 97)

pravo ponašati kako god želi i činiti bilo kakvo nasilje bez ikakve potrebe za opravdanjem svog djelovanja? Ili je ipak Cesareovo djelovanje dokaz u prilog tezi o legitimnosti razboritog korištenja nasilja - nasilja koje je svakako obilježje utemeljenja svake države, ali i njezinog održanja. Drugim riječima, jesu li način na koji se vrši, mjera u kojoj se koristi te ciljevi koji se njime pokušavaju postići kriteriji kojima se golo nasilje koje je razbojničko može diferencirati u odnosu spram nasilja koje se vrši u svrhu uspostave poretka, koji teži stabilnosti, trajnosti i vladanju u korist podanika?

Kroz interpretacije nekih od najpoznatijih tumača Machiavellijeva djela, od Straussa, Skinnera, Pococka, pa do Leforta i Althussera, vidjet ćemo kako se ista figura može tumačiti na mnogo različitih načina. Također, otkrit ćemo i cijelu lepezu potencijalnih odgovora na ključno pitanje: je li VII. poglavlje *Vladara*, posvećeno Borgiji kao primjeru novog vladara u novoj državi koji na vlast dolazi putem *fortuna*e i tuđe vojske, dokaz Machiavellijeve sklonosti ka tiraniji ili je pak Borgija primjer vladara koji razboritim korištenjem nasilnih metoda pokušava uvesti red u teritorije koje osvaja u cilju postizanja *gloriae*, slave koja je rezervirana samo za one najveće? Je li sposobnost da se brzo kretanje karakteristično za nasilni trenutak rođenja države zamjeni upisivanjem u povijest države čija se legitimnost temelji na zakonima i dobroj brizi o podanicima ono što vladara razlikuje od tiranina i čini velikim?

1. CESARE BORGIA

Kako bismo shvatili što u *Vladaru* predstavlja *figura Cesarea Borgije*, važno je istaknuti neke bitne podatke iz biografije Cesarea Borgije, stvarnoga čovjeka. Naime, u Machiavellijevoj „verziji“ Borgije nalazimo neke diskrepancije u odnosu na stvarni lik Borgije, koje mogu biti proizvod slučajnosti ili pak namjere. Postoji mogućnost da je Machiavelli dozvolio sebi slobodu prilagodbe stvarnog čovjeka onakvom kakav mu treba, kako bi svoju teoriju novoga vladara što bolje izložio. Također ćemo se osvrnuti na Machiavellijeva diplomatska izvješća, koja nisu kao *Vladar* pisana naknadno, već za vrijeme njegovih misija na Cesareovu dvoru, a koja nam daju uvid u razvoj Machiavellijevog mišljenja o Borgiji u stvarnom vremenu.

Cesare Borgia rođen je 13. rujna 1475. ili 1476. u Rimu, kao jedno od izvanbračne djece tadašnjeg kardinala Rodriga Borgije, što nije ni u kom slučaju bila neuobičajena praksa za tadašnju Crkvu. Godine 1491. Cesare postaje biskupom Pamplone, 1492. nadbiskupom Valencije, a 1493. godine kardinalom. Rodrigo de Borgia postaje papa Aleksandar VI. 11. kolovoza 1492. godine.

Dana 17. kolovoza 1498. godine Cesare postaje prva osoba u povijesti koja daje ostavku na mjesto kardinala, kako bi se posvetio vojničkom pozivu. Istog dana dobiva od francuskog kralja, kao leno, kneževinu Valentinois, koju uzdiže u rang vojvodstva te tako postaje vojvoda Valentinois, ili vojvoda Valentino kako su ga u narodu zvali. I biografi o Borgiji ističu isto što je i Machiavelli primijetio, veliku razboritost i promišljenost u postupcima, pa tako jedan piše kako „pažljivo ispitivanje Cesareovog života iznosi na površinu jednu svevažnu činjenicu, svaka akcija od ikakve važnosti uvijek je samo karika u unaprijed zamišljenom planu.“ (Sabatini, 2003: 130) Zanimljivo je spomenuti kako je u kratkom razdoblju 1502. kao inženjer u Borgijinoj vojsci bio zaposlen i Leonardo da Vinci.

Kada u travnju 1501. godine Cesare Borgia postaje vojvoda od Romagne, firentinska *signoria* postaje sve uznemirenija usponom nove i prijeteće vojne sile na svojim granicama. Cesare odmah po primanju titule kreće u seriju smionih kampanja dizajniranih da stvori teritorij koji bi bio prikladan za novu titulu. (Skinner, 2000: 10) Prvo zauzima Faenzu te podiže opsadu Piombina, u koji ulazi u rujnu 1501. godine. Njegovi namjesnici zatim podižu pobunu u Val di Chiani protiv Firence u proljeće 1502. godine (o kojoj Machiavelli piše poseban spis, *O načinu kako se postupilo prema pobunjenom narodu Valdichiane*, Machiavelli, 1985: 362), dok Cesare sam kreće prema sjeveru te preuzima vojvodstvo Urbina vojnim udarom. Ponesen

ovim uspjesima Borgia od Firence zahtijeva službeni savez i da mu u tu svrhu pošalju izaslanika koji će čuti njegove uvjete. Čovjek izabran za posao bio je Machiavelli, koji 5. listopada 1502. godine kreće prema vojvodi koji se nalazio u Imoli. (Skinner, 2000: 10)

Za vrijeme svojih diplomatskih misija Machiavelli piše diplomatska izvješća koja se danas promatraju kao radne verzije onoga što će kasnije postati Machiavellijeva remek-djela. Machiavelli na misijama iz prve ruke svjedoči ponašanjima i načinima donošenja odluka državnika njegova vremena pa njegova izvješća kasnije, gotovo bez izmjene, bivaju inkorporirana u *Rasprave*, a naročito u *Vladara*. (Skinner, 2000: 10-11) Zanimljivo je spomenuti kako su obavještenja koja je pisao svojim nadređenima u Firenci, dok ju je predstavljao na diplomatskim misijama, po svome obujmu opsežnija od *Povijesti Firence* i *Rasprava* zajedno. (Gilbert, 1989: 120) Upravo zbog toga u slavnoj posveti na početku *Vladara* Machiavelli može napisati: „među stvarima koje posjedujem nisam našao ništa što bi meni bilo draže od poznavanja djela velikih ljudi, stečenog zahvaljujući dugom iskustvu modernih zbivanja i stalnom izučavanju događaja iz prošlosti.“ (Machiavelli, 2020: 53)

Machiavelli na Cesareovom dvoru ostaje gotovo četiri mjeseca te u mnogim razgovorima s njim ostaje impresioniran tim mladim vojskovođom. Tako 8. siječnja 1502. godine piše u Firencu kako „Vojvoda Valentino pokazuje *fortunu* za kakvu se nije čulo, hrabrost i samopouzdanje koje je nadljudsko, te može ostvariti sve što poželi.“ Također piše kako su „njegova djela jednako upečatljiva kao i njegove riječi“, kako „sve kontrolira sam“, kako „vlada s ekstremnom tajnovitošću“, te je „sposoban ostvarivati svoje planove nevjerojatnom brzinom“. (Machiavelli prema Gilbert, 1989: 142) Ukratko, ne vidi ga kao „još jednog *condottiera*, već nekoga na koga se mora gledati kao na novu silu u Italiji“ (Skinner, 2000: 11). Ova opažanja zanimljiva su jer se gotovo *verbatim* ponavljaju u VII. poglavlju *Vladara*, u kojem govori o njegovoj velikoj hrabrosti, izuzetnim sposobnostima te nevjerojatnom osjećaju svrhe.² Iako se divio Borgijinim vladarskim kvalitetama, njegovo iznimno samopouzdanje od početka je u Machiavelliju izazivalo sumnje, pa u listopadu 1502. godine piše „otkad sam ovdje, vojvodina vlast nije bila utemeljena ni na čemu doli njegovoj dobroj *fortuni*.“ (Skinner, 2000: 12)

Machiavelli se u svojim dopisima čudi kako se Borgia uvijek oslanja na svoju dobru *fortunu*, kritizira ga kako „dozvoljava sebi da ga ponese ono njegovo neizmjereno samopouzdanje, te

² „Bilo je u vojvode toliko surove odvažnosti i tolike virtù, tako je dobro znao da se ljudi moraju ili pridobiti ili uništiti, toliko su valjani bili temelji koje je u tako malo vremena postavio da bi zasigurno izdržao sve teškoće da nije imao protiv sebe te vojske i da je uživao u dobru zdravlju.“ (Machiavelli, 2020: 75)

vjeruje kako se riječima drugoga može vjerovati više nego li se moglo njegovima“ (Gilbert, 1989: 144). Smrt pape Aleksandra VI. 18. kolovoza 1503. godine predstavlja početak pada Cesarea Borgije. U prvim konklavama Cesare se uspijeva izboriti za postavljanje pape Pia III., koji je bio „kompromisni kandidat“, izabran između Borgijine frakcije i one okupljene oko kardinala Giuliana Della Roverea. No, niti mjesec dana kasnije taj papa umire, nakon jednog od najkraćih pontifikata u povijesti Crkve u trajanju od samo 26 dana. Tada počinje novi krug konklava za izbor novog pape te Machiavelli u čudu piše o mogućnosti da Valentino podrži della Roverea, budućeg Julija II., za novog papu, svjestan činjenice da je zbog Aleksandra i njega on proveo gotovo deset godina u progonstvu izvan Rima.³ Po dolasku Julija II. na papinsku stolicu, Machiavellijevo mišljenje o Borgiji se počinje mijenjati. Uviđa kako postaje neodlučan, nesposoban donositi odrješite odluke, te do 26. studenog 1503. godine Machiavelli vidi da je Borgia gotov. Piše Desetorici rata kako „od sada na dalje možete djelovati bez razmišljanja o njemu“, te ga tjedan dana kasnije spominje po posljednji put, opazajući kako „malo po malo Vojvoda klizi k svome grobu“, (Gilbert, 1989: 159-160).

Borgijin pad bio je brz i izvanredan gotovo kao i njegov uspon. Već ga iste 1503. godine papa Julije II. uhićuje i zatvara te tjera da mu ustupi zemlje koje je osvojio. Nakon što je, po progonstvu iz Rima od strane pape, 1504. godine potražio utočište u Napulju, ponovno biva uhićen po papinom nalogu te protjeran u Španjolsku. Bježi iz zarobljeništva 1506. godine zajedno s bratom kralja Navarre, koji ga uzima u službu kao iskusnog vojskovođu. Dana 12. ožujka 1507. godine, u bitci kod Navarre, u mjestu Viana, knez Romagne vojvoda Valentino pogiba.

Kao što vidimo, Cesare nije umro, kako Machiavelli tvrdi, ubrzo nakon svog oca, već je nakon njegove smrti uživao još gotovo četiri godine. Čitanje Cesareove biografije otkriva još neke zanimljive tragove. Tako primjerice autor u knjizi *Life of Cesare Borgia* ukazuje na to da je Machiavelli jedan od onih koji su doprinijeli stvaranju mita o tome kako je Cesare ubio svoga brata zbog toga što je njemu, kao starijem, bila namijenjena vojnička karijera. Povijesne analize, naime, ukazuju na netočnost te tvrdnje. (Sabatini, 2003: 104) Imajući na umu da ga Machiavelli koristi kao figuru, te je i same detalje Cesareove smrti promijenio

³ Kao što piše u *Vladaru*: „Može mu se samo prigovoriti izbor Julija II. za papu, u čemu je doista pogriješio (...) morao se usprotiviti izboru onih kardinala koje je povrijedio i koji bi ga se, domogavši se papina trona, bojali. Jer ljudi postaju neprijatelji ili zbog straha ili zbog mržnje. (...) Vara se onaj tko misli da velike ličnosti mogu zaboraviti stare uvrede zahvaljujući novim blagodatima. Vojvoda je, dakle, pogriješio u tom izboru i sam je bio uzrok svoje konačne propasti.“ (Machiavelli, 2020: 76)

kako bi se bolje uklapali u sliku koju pokušava stvoriti o njemu, postoji mogućnost kako je bratoubojstvo uklopljeno u narativ, koji ga čini pandanom Romulu koji je morao biti sam u trenutku utemeljenja.

2. CESARE BORGIA U „VLADARU“

Machiavelli u *Vladaru* odbacuje teologiju, metafiziku i idealizam koji je obilježavao dotadašnju tradiciju kao i konvencije koje ravnaju drugim djelima koja spadaju u literarnu vrstu kojoj i *Vladar* pripada, a to su ogledala za vladare. Upravo razlika u intelektualnom duhu jest ono što odvaja Machiavellija od njegovih prethodnika i čini *Vladara* jednom od tri najprevođenije knjige na talijanskom jeziku uopće⁴. Posebnost *Vladara* je u tome što je Machiavelli, koristeći tradicionalne humanističke literarne forme, unio u njih realistički politički duh. Njegovo je vrijeme neupitno djelovalo u skladu s tim duhom, ali on nikada prije nije bio tako dobro izražen u političkoj misli. Machiavelli je imao odvažnosti okrenuti se protiv idealizma humanista i jasno razlikovati između čovjeka kakav bi trebao biti i čovjeka kakav uistinu jest – između idealnog oblika institucija te pragmatičnih uvjeta pod kojima u one u stvarnosti djeluju.

Mnogi interpreti stavljaju naglaske na različite dijelove ovog neiscrpnog djela, no svi se slažu kako se figura Cesarea Borgije izdvaja. Kada se uzmu u obzir Machiavellijeva diplomatska izvješća, tada se dodatno osnažuje slika o tome kako je upravo Cesare Borgia bio jedini od Machiavellijevih suvremenika u kojem je on prepoznao one osobine za koje je vjerovao kako su najbitnije za novog vladara.⁵ Činjenica da sam Cesare nikada nije vladao ničim većim od nekoliko državnica u središnjoj Italiji nije ni na koji način predstavljala problem za Machiavellija. Prepoznao je u Borgiji one duhove velikana, onu političku *virtù*, onog vojskovođu kakav bi, ako itko, mogao ujediniti Apeninski poluotok. Iako mnogi smatraju takvo veličanje Borgije skandaloznim, kada se kritički proanaliziraju argumenti zbog kojih Machiavelli spominje Borgiju i njegovo ponašanje za vrijeme kratkog političkog djelovanja od samo pet godina, Machiavellijeva fascinacija njime prestaje biti iznenađujuća. Istovremeno nas tjera da i ni sami požalimo tog mladog, hrabrog i pametnog vojskovođu, koji se barem usudio pokušati ovladati *fortunom* koja je u to vrijeme harala rascjepkanim teritorijima koje danas poznajemo kao Italiju.

Figura Cesarea Borgije dominira cjelokupnim *Vladarom*. Po prvi put se spominje već u III. poglavlju, *O mješovitim monarhijama*, kada nas Machiavelli na kraju poglavlja upoznae s

⁴ Pored *Vladara* to su Danteova *Božanska komedija* i Collodijev *Pinocchio*.

⁵ „Ovaj gospodin je vrlo sjajan i veličanstven, i u oružju toliko srčan da nema tako velike stvari koja mu se ne bi činila lakom, radi slave i osnutka svoje države nikad se ne odmara niti poznaje napora ni opasnosti: prije stiže na mjesto nego što se može prozreti kuda je naumio; vole ga njegovi vojnici; skupio je najbolje ljude Italije, i to ga čini pobjednikom i izvanrednom ličnosti, a k tome ga prati stalna sreća.“ (Machiavelli, 1985: 483)

„Vojvodom Valentinom“ i njegovim osvajanjem Romagne. Kroz navedeno poglavlje pak kritizira Luja XII., koji je „izgubio Lombardiju jer nije poštovao nijedno od pravila koja poštuju osvajači koji žele zadržati ono što su osvojili.“ (Machiavelli, 2020: 62) S druge strane, Borgija je učinio sve što je trebao učiniti novi vladar u novom principatu: „zaštititi se od neprijatelja, steći prijatelje, pobijediti silom ili prijevarom, biti voljen i postići da ga se narodi boje, predvoditi vojnike koji ga poštuju, ukloniti one koji bi ga mogli ili morali ugroziti, obnoviti novim mjerama stari poredak, biti strog i istovremeno pobuditi zahvalnost, biti velikodušan i plemenit, uništiti nevjerne postrojbe, stvoriti nove, sačuvati prijateljstvo vladara i kraljeva na način da ti moraju uzvratiti ljubaznošću ili biti oprezni kada te napadaju.“ (Machiavelli, 2020: 75-76)

Ključno poglavlje za našu analizu jest VII. poglavlje, *O novim principatima koji se zadobivaju tuđim oružjem i tuđom fortunom* (Machiavelli, 2020: 71). Posvećeno je analizi dviju suvremenih figura koje prema Machiavelliju utjelovljuju dva načina dolaska na vlast: putem vlastitog oružja i *virtù* - i tuđeg oružja i *fortunae*. Primjer prvog je Francesco Sforza, a drugog Cesare Borgija.⁶ Iako Sforzu navodi, do kraja poglavlja više ga ne spominje. Istinski centralna figura VII. poglavlja je ona Borgije, ono je u potpunosti posvećeno analizi Borgijina djelovanja, kojeg Machiavelli postavlja kao uzor za nove vladare: „Ako zapravo istražimo sve korake koje je poduzeo vojvoda, vidjet ćemo da je on osigurao velike temelje budućoj moći. Ne izgleda mi suvišno da o tome razglabam, jer ne bih znao koje bih bolje naputke mogao dati jednom novom vladaru nego što je to primjer njegovih djelovanja.“ (Machiavelli, 2020: 72)

Opisujući Borgijine postupke Machiavelli govori o prvom koraku koji je Vojvoda napravio, nakon što je iskoristio vojsku Luja XII. kako bi, zajedno s plaćeničkom vojskom Orsinijevih, započeo svoje vojničke pohode. Primijetivši kako mu te postrojbe nisu dovoljno odane, Borgija je „odlučio da neće više biti ovisan o tuđem oružju i *fortuni*.“ (Machiavelli, 2020: 73). Taj čin osamostaljivanja od tuđe vojske pa onda i *fortunae* Machiavelli podrobno opisuje te itekako cijeni. Iduće zbog čega Borgija zaslužuje pohvalu je to što je „oslabio u Rimu stranke Orsinijevih i Colonninih pristaša pridobivši za sebe sve njihove sljedbenike plemiće,

⁶ „Htio bih navesti dva primjera iz našeg vremena kako se na dva spomenuta načina, zahvaljujući *virtù* ili *fortuni*, postaje vladar, a to su primjeri Francesca Sforze i Cesarea Borgije. Francesco Sforza je od privatnoga građanina postao vojvoda Milana uz pomoć primjerenih sredstava i svojom velikom *virtù*, pa je ono što je s tisuću muka osvojio s malo napora zadržao. S druge strane, Cesare Borgija, kojega puk zove vojvoda Valentino, osvojio je državu zahvaljujući očevoj *fortuni*. Kada je nju izgubio, izgubio je i državu, iako je poduzeo sva djela i učinio sve one stvari koje razborit i sposoban čovjek treba učiniti da bi se ukorijenio u državama koje su mu tuđe oružje i tuđa *fortuna* dodijelili.“ (Machiavelli, 2020: 71-72)

nudeći im visoke plaće i časteći ih, prema njihovim sposobnostima, visokim vojnim i upravljačkim položajima. Tako se u svega nekoliko mjeseci njihova lojalnost preusmjerila sa starih gospodara prema vojvodi.“ (Machiavelli, 2020: 73) Zatim je Borgija, koristeći prevaru, namamio u Sinigagliju svoje najopasnije protivnike, nakon što su se urotili protiv njega zbog straha od njegove svakim danom sve veće moći. Tamo ih je kolektivno smaknuo, o čemu je Machiavelli napisao i poseban spis, *Opis načina kako je Vojvoda Valentino smaknuo Vitellozza Vittelija, Oliverotta od Ferma, gospodina Pagola Orsinija i Vojvodu od Gravine* (Machiavelli, 1985: 357).⁷ Smatra kako je „na taj način postavio dovoljno čvrste temelje svojoj moći; zagospodario je cijelom Romagnom s Urbinskim Vojvodstvom i činilo mu se, ponajprije, da je osvojio prijateljstvo Romagne i pridobio sav taj narod koji je počeo uživati u blagostanju.“ (Machiavelli, 2020: 73).

Međutim, onaj čin kojim je Cesare ponajviše osvojio Machiavellija i pokazao mu kako povrh vojničke ima i političku *virtù* - sposobnost raspoznavanja važnosti načina na koji se nasilje koristi u vršenju vlasti i slike koju vladar stvara među pukom koja je istovremeno dokaz razboritosti vladara - slučaj je Ramira de Lorce. Kao ni sam Machiavelli, „ne želim prešutjeti ovaj dio priče koji zaslužuje da bude poznat i da ga drugi slijede. Osvojivši Romagnu, vojvoda je uvidio da su njome dotad vladali nesposobni vladari koji su svoje podanike više pljačkali nego što su njima upravljali, razjedinili ih više nego ujedinili, tako da je cijela pokrajina bila puna lopovluka, sukoba i drugih oblika samovolje. Da bi zaveo mir u pokrajini i privolio je na poslušnost vladaru, prosudio je da je potrebno uspostaviti dobru vladavinu. Pokrajinu je povjerio *messeru* Ramiru de Lorci, okrutnom čovjeku prijekog postupanja, i dao mu sve ovlasti. On je u kratko vrijeme zaveo mir i ujedinio Romagnu te stekao velik ugled. No poslije je vojvoda ocijenio da tako prekomjerna vlast nije potrebna i da bi mogla postati omrznutom te je zato usred pokrajine uspostavio građanski sud na čelu s izvrsnim predsjednikom pri kojemu je svaki grad imao svojeg predstavnika. Bio je svjestan da su nedavne okrutnosti izazvale mržnju prema vlasti. Da bi smirio duhove i pridobio narod, htjede pokazati da okrutnosti, ako ih je i bilo, nisu ovisile o njemu, već o prijekoju naravi njegova namjesnika. Iskoristivši taj izgovor, jednog je jutra na trgu u Ceseni izložio tijelo Ramira de Lorce prepolovljeno na dva dijela, s komadom drva i krvavim nožem uz njega. Okrutnost tog spektakla izazvala je kod naroda zaprepaštenost, ali i zadovoljštinu.“ (Machiavelli, 2020: 73-74)

⁷ Machiavelli u njemu, uz smaknuća njegovih protivnika, opisuje kako je Cesare svoje vlastite vojnike, koji su krenuli harati po Sinigagliji te pljačkati njezine stanovnike, zaustavio u tome. To smatram vrijednim spomena, jer govori o načinu na koji Cesare koristi nasilje, i protiv koga ga u svome djelovanju usmjerava.

Ova epizoda mudro korištenog nasilja svakako je i samog Machiavellija „zaprepastila i zadovoljila“. Vidio je u ovom Borgijinom postupku političku, vladarsku *virtù*, čovjeka koji je, kako spominje u VIII. poglavlju, „dobro uporabio okrutnost.“⁸ Nastavlja kako: „*prilikom osvajanja jedne države okupator mora procijeniti kakvo je nasilje nužno učiniti, i to učiniti odjednom da ne bi to morao ponavljati svakodnevno*. Na taj način, ne ponavljajući ga, može umiriti podanike i osvojiti ih dobročinstvima. Tko se drugačije ponaša, zbog straha ili zato što je loše savjetovan, prisiljen je uvijek držati nož u ruci. I ne može se nikada osloniti na svoje podanike jer mu oni, zbog nedavno otrpljenih i stalnih nepravdi, ne vjeruju.“ (Machiavelli, 2020: 79; istaknula B.M.) U istom poglavlju još dva puta spominje Borgiju. Piše o tome kako je ubio Oliverotta de Ferma, o čemu će još biti riječi. O Borgiji je riječ i u XI. poglavlju, *O crkvenim monarhijama*. Borgiju, nadalje, spominje u XIII. poglavlju, *O pomoćnim, mješovitim i vlastitim vojskama*, u XVII., *O okrutnosti i blagosti i je li bolje da te se plaše negoli da te vole ili da te vole radije negoli da te se plaše*, te u XX. naslovljenom *Korist ili šteta od utvrda i od mnogih drugih stvari koje svakodnevno rade vladari*. U tom XX. poglavlju Machiavelli opisuje štetnost utvrda, nabrajajući slučajeve vladara čije utvrde nisu uspjele poslužiti da se zaštite upravo od Borgijinih pretenzija. Više o tim dijelovima *Vladara* koji govore o Borgiji biti će rečeno u nastavku teksta.⁹

⁸ „Dobro uporabljenim mogu se nazvati one okrutnosti (ako se o zlu uopće može govoriti dobro) koje se čine samo jednom, zbog nužnosti vlastitog spasa, i nakon toga se s njima ne nastavlja, nego ih se pretvara u najveću moguću korist za podanike. Loše uporabljene su one okrutnosti koje, iako ih je na početku malo, s vremenom postaju brojnije umjesto da prestanu.“ (Machiavelli, 2020: 79)

⁹ Cesare Borgija u *Vladaru* se spominje na stranicama 62, 71-73, 75, 79, 93, 101, 116, 117 (Machiavelli, 2020).

3. CESARE BORGIA U „RASPRAVAMA“

Discorsi ili *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* blisko su povezani s *Vladarom*, kako tematski, tako i primjerima koje Machiavelli koristi. Generalna metoda *Rasprava* je komentiranje odlomaka prvih deset knjiga Livijeve *Povijesti*, ali su u djelu prisutne i mnogobrojne iznimke od ovog pravila – i druga su pitanja pored Livijeovog izlaganja utjecala na Machiavellija. Tri su teme za tri knjige *Rasprava*: za prvu, to su odluke Rimljana o unutarnjim pitanjima, za drugu njihove odluke koje se tiču širenja carstva, za treću utjecaj postupaka pojedinaca na Rimsku republiku (Gilbert, 1989: 186). Brojne neregularnosti i izostanak stroge metode, štoviše, gotovo potpuni izostanak metode, dozvoljavaju Machiavelliju da piše o onim političkim i vojnim pitanjima o kojima želi, kako želi i koliko dugo želi. Onaj tko misli samo malo čitati Machiavellija, trebao bi se okrenuti *Vladaru* i *Mandragoli*, ali onaj tko se nada razumjeti Machiavellijevu misao i stav trebao bi započeti s *Raspravama*. (Gilbert, 1989: 186) Oni su slične atmosfere kao i *Vladar*, ali su napisane s više osjećaja slobode i u većem opsegu te mogu dati razloge za ono što kraći rad ostavlja neobjašnjenim. Etički problem, koji se Machiavelliju često zamjera, je također jasnije obrađen: neke od metoda nužne za vladara koji se želi održati određene su kao nekršćanske i neljudske.¹⁰ (Gilbert, 1989: 186-187) Machiavelli ne negira dobro, već, kao i u *Vladaru*, otkriva srž onoga što vladari uistinu čine. Između tema *Vladara* i onih *Rasprava* nema nikakve podjele. U prvom djelu, Machiavelli se ne može suzdržati od razmatranja republika, iako na početku kaže kako se neće baviti njima, dok u drugom postoje dijelovi koji su upućeni direktno vladaru, prema navici kraćeg djela. No o čemu god da je od političkih pitanja Machiavelli želio raspravljati, to ima svoje mjesto u *Raspravama*. (Gilbert, 1989: 187)

Za našu temu važno je spomenuti samo nekoliko poglavlja, koja se gotovo pa nastavljaju na teme izložene u *Vladaru*. Posebice kada govorimo o novim vladarima, kakav je i primjer Cesarea Borgije. Tako IX. poglavlje prve knjige *Rasprava* nosi naziv *O tome kako treba sam nanovo urediti republiku ili joj potpuno poredak reformirati*¹¹ (Machiavelli, 1985: 170). X. poglavlje nosi naslov *Koliko su hvale vrijedni utemeljitelji republike ili kraljevstva, toliko su*

¹⁰ „Vrlo su okrutni ti postupci, suprotni ne samo svakom kršćanskom nego svakom ljudskom življenju, i treba da ih se svaki čovjek kloni i da radije živi kao običan građanin nego kao kralj što tako upropaštava ljude.“ (Machiavelli, 1985: 192)

¹¹ U njemu je izrekao nešto najbliže maksimi cilj opravdava sredstvo koja mu se često pripisuje, ali ju sam Machiavelli nikada nije upotrijebio. U ovom poglavlju, razmatrajući Romulovo utemeljenje Rima kaže kako „ako ga djelo optužuje, potrebno je da ga ishod opravdava“, te kako „samo onaj koji je nasilan ne da popravi nego da pokvari zaslužuje prijekor“. (Machiavelli, 1985: 170)

sramote dostojni utemeljitelji tiranije (Machiavelli, 1985: 171), u kojem iznosi svoju formulaciju razlike između vladara i tiranina. XXXIV. poglavlje govori o institutu diktatora (Machiavelli, 1985: 199) te u njemu nalazimo ideju o nužnosti snažnih vladara kada republiku ili principat stignu nemirna vremena.¹² Također valja spomenuti i XXVI. poglavlje prve knjige, *Novi vladar u gradu ili pokrajini koju je osvojio treba da sve obnovi* (Machiavelli, 1985: 191), o kojem će u Straussovoj interpretaciji biti više riječi. Ime Cesarea Borgije u *Raspravama* se pojavljuje *svoga tri puta*¹³. Zanimljivo je da je to svaki put slučaj u kontekstu kritike slabih i neodlučnih država, s Firencem kao glavnim primjerom za takve države. Iako ga gotovo pa usputno spominje, čitajući argumente koje Machiavelli izlaže, posebice kada piše o Italiji svoga vremena, nemoguće je ne prepoznati Borgijinu figuru i razloge zbog kojih ga je u *Vladaru* ekstenzivno hvalio.

¹² „(...) jer bez slične mjere gradovi teško izlaze na kraj s izvanrednim događajima.“ (Machiavelli, 1985: 200)

¹³ I:38 (Machiavelli, 1985: 205), II:24 (Machiavelli, 1985: 273), III:27 (Machiavelli, 1985: 331).

4. STRAUSSOVA INTERPRETACIJA

Razmatranje figure Cesarea Borgije u *Vladaru* otvaramo interpretacijom koja je nezaobilazna kada je riječ o Firentinčevu opusu, ali, sa stanovišta ovoga rada, predstavlja stanovitu anomaliju. Naime tekstualistička interpretacija Lea Straussa (1958) predstavlja otklon od tumačenja kojima ćemo se posvetiti kasnije u radu, a koje naglašavaju ulogu Cesarea Borgije i VII. poglavlja *Vladara*. Na razini cjeline argumentacije u *Vladaru*, Strauss najznačajnijim smatra XIX. poglavlje. Pa čak i kada je riječ samo o prvom dijelu *Vladara*, u koji smješta poglavlja od I. do XI., a tiče se različitih vrsta principata, Strauss također ne smatra najvažnijim VII. nego VI. poglavlje.

Strauss Cesarea Borgiju ne vidi kao potpuno novog vladara u novoj državi. Za njega on je „model za takve nove vladare koji pokušavaju unijeti promjene u stare poretke putem novih načina, radije nego za takve nove vladare, kao što su utemeljitelji izloženi u VI. poglavlju, koji pokušavaju uvesti potpuno nove načine i poretke.“ (Strauss, 1958: 58) Naime, za Straussa se vrhunac prvog dijela *Vladara* nalazi u VI. poglavlju posvećenom velikim utemeljiteljima, koji su „davni inovatori, davni neprijatelji davnine.“ (Strauss, 1958: 57) Ono po čemu je važna figura Borgije očituje se u tome što osloboditelj Italije nema vremena čekati da nestanu druge dinastije, kao što se dogodilo primjerice u Francuskoj, „već će morati na najvećoj razini napraviti ono što je Cesare Borgija napravio na manjoj.“ (Strauss, 1958: 66) Veže to za IV. poglavlje, u kojem Machiavelli prikazuje razliku između zemalja s podijeljenom vlašću između vladara i velikaša i despotskih režima u kojima samo jedan vladar, ili jedna vladarska loza, u svojim rukama drže cjelokupnu vlast. Italija pripada prvoj vrsti kao i Francuska. „Cesare Borgija u *Vladaru* izvršava ključnu funkciju iz dodatnog razloga jer predstavlja poveznicu između stranog osvajača Italije i njezinog domaćeg, patriotskog osloboditelja; s obzirom na to da nije bio Talijan, ne može ga se gledati kao potencijalnog osloboditelja domovine“ (Strauss, 1958: 67), kojega Machiavelli zaziva u posljednjem poglavlju *Vladara*.¹⁴

¹⁴ Za Straussov interpretaciju *Vladara* važno je i XXVI. poglavlje prve knjige *Rasprava*, iz razloga što je *Vladar* sastavljen od 26 poglavlja, u čemu on vidi dublju povezanost. Kako ukazuje Ribarević, radi se o poglavlju koje “po svojim obilježjima oponaša kraći od dvaju spisa: jedno je od najkraćih u *Raspravama*, po svome stilu podsjeća na tekst *Vladara* i bavi se središnjom temom *Vladara*, a to je novi vladar. Međutim, kad se pogleda završetak prethodnog poglavlja koje ga najavljuje, otkriva se da je tema poglavlja tiranija, riječ koju Machiavelli pomno izbjegava u *Vladaru*.” (Ribarević, 2016: 15) Iako ju u *Vladaru* izbjegava, u *Raspravama* ju je već u X. poglavlju prve knjige spomenuo, s vrlo jasnom osudom i na puno opširniji način negoli je to učinio u XXVI. poglavlju. Temeljem XXVI. poglavlja I. knjige *Rasprava* Strauss neopozivo zaključuje kako je *Vladar* rasprava o tiraniji, odnosno o novom vladaru kao tiraninu. Štoviše, pokazuje da Machiavelli u njemu navodi

Ono gdje nam je, s obzirom na temu ovog rada, Straussova interpretacija korisna je pitanje zasnivanja političkog poretka. Machiavelli, prema Straussu, u tom pogledu uči da je „svaki poredak zasnovan na zločinu i da 'ne može biti velikog i slavnog društva bez ekvivalenta ubojstvu Rema od ruke njegova brata Romula'. Da su, drugim riječima, sloboda i pravda moguće samo kao drugo lice, barem povremenih, erupcija nasilja i nepravde.“ (Ribarević, 2016: 18) Kod Machiavellija „dobri primjeri proizlaze iz dobrog obrazovanja, dobro obrazovanje proizlazi iz dobrih zakona, a dobri zakoni proizlaze iz najšokantnijih stvari.“ (Strauss, 1958: 174) S njegove pozicije, moral proizlazi iz političkog društva, njemu su prethodili ne-moralni ljudi, te je štoviše političko društvo utemeljeno od strane upravo takvih ljudi. (*ibid.*) Ne postoji moralni zakon koji bi bio univerzalno valjan i koji bi prethodio političkom društvu, moral tek nastaje kada ljudi postanu članovi civiliziranog društva, odnosno i sami postanu civilizirani. Moral je moguć tek nakon što su uvjeti za njegovo postojanje stvoreni, a oni sami ne mogu biti stvoreni na moralan način, odnosno: „moralnost počiva na onome što se moralnim ljudima mora činiti nemoralnim.“ (Strauss, 1958: 175)

Tu se vraćamo na jednu od osnovnih teorijskih podjela prema kriteriju jesu li ljudi po svojoj prirodi dobri ili zli, te je vrlo jasno koju od tih pozicija Machiavelli zauzima. Iako nisu po prirodi dobri, može ih se takvima učiniti. Društvo, odnosno zakoni, su ti koji ljude prisiljavaju da budu dobrima. No, njihovi temelji, kao i njihovi utemeljitelji, nisu i sami takvi. Tako Strauss ukazuje na to kako „nam stvarna obilježja prvih utemeljitelja društava ne otkrivaju polu-božanski ili božanski inspirirani dobročinitelji ljudske vrste nego ljudi poput Cesarea Borgije te naročito kriminalni car Sever.“ (Strauss, 1958: 175)¹⁵ Nužnost je ono što opravdava nemoralno djelovanje, a nastanak država nikada nije samo rezultat providnosti. „Nijedna država, pa ni država koju je zasnovao Mojsije, nema natprirodnu osnovu.“ (Strauss, 1958: 204)¹⁶ „Situacija u kojoj se utemeljenje odvija ponavlja se kad god se društvo u cjelini nalazi u izrazitoj opasnosti iznutra ili izvana, te se u svim takvim trenucima moraju koristiti sredstva koja su koristili originalni utemeljitelji ako će biti društva, odnosno moralnosti.“ (Strauss, 1958: 176) Zaključak je kako moralnost može postojati „samo na otoku stvorenom, ili u svakom slučaju zaštićenom, nemoralnošću.“ (*ibid.*) „Ono što je ljude na početku učinilo

svoga čitaoca na „blasfemičan zaključak da je Bog tiranin, a njegova vladavina tiranija“ (Ribarević, 2016: 15; usp. Strauss, 1958: 48–49).

¹⁵ Prema Straussu, Borgija, za kojega ne dvoji da je Machiavellijev model, nije pokretan u svojem djelovanju „patriotizmom ili brigom o općem dobru“. Naime, razlika između Borgije i zločinca Agatokla samo je prividna: „ako se razmotri djelovanja dvojice muškaraca, kontrast nestaje“. (Strauss, 1958: 310).

¹⁶ Machiavelli piše u *Raspravama* III: 30: „Pametni čitatelji Biblije vidjet će kako je Mojsije u želji da se prihvate njegovi zakoni i njegova načela bio prisiljen ubiti bezbroj ljudi, koji su se samo zbog zavisti i ni zbog čega drugog suprotstavljali njegovim planovima.“ (Machiavelli, 1985: 334)

dobrima jest iskonski strah koji su u njih usadili izvorni utemeljitelji. Teror je sredstvo koje utemeljitelju omogućuje da prevlada kaos.“ (Ribarević, 2016: 23) „Povratak na početak znači povratak na teror koji prati utemeljenje. (...) U početku bijaše teror.“ (Strauss, 1958: 167)

Kao što smo spomenuli, za Straussa je ključno poglavlje cijelog *Vladara* XIX., *Kako izbjeći prezir i mržnju*, jer se upravo na tom mjestu otkriva Machiavellijeva namjera, a to je „iskorjenjivanje Velike Tradicije posredstvom kritičkog preispitivanja tradicionalnog stajališta u skladu s kojim vladar treba i živjeti i vladati u skladu s vrlinom. Machiavelli raskida s Tradicijom i zamjenjuje ju 'šokantno novim učenjem'.“ (Ribarević, 2016: 2; usp. Strauss, 1958: 59). Kroz figuru cara Severa, prema Straussu, otkriva se prava tema *Vladara*, Machiavellijevo „novo učenje o utemeljenju društva.“ (Strauss, 1958: 62) Ono što Machiavelli sebi daje u zadatak, a to je „oslobođenje Italije“, „nije političko oslobođenje Italije od barbara već intelektualno oslobođenje talijanske elite od loše tradicije.“ (Strauss, 1958: 81) Pravi adresat *Vladara* nije vladar, već „mladi koji su zainteresirani za razumijevanje prirode društva“ (*ibid.*). Prema Straussu najšokantnije izjave u tom djelu imaju pedagošku funkciju, da privuku mlade čitatelje za Machiavellijev cilj, te „čim ih shvatimo, vidimo da su zabavne i da imaju namjeru zabaviti.“ (Strauss, 1958: 82) Da li je Machiavelli zabavljač, Antikrist, ili ozbiljan pisac zabrinut za sudbinu svoje domovine, prepustiti ćemo čitatelju da presudi.

5. SKINNEROVA INTERPRETACIJA

Budući da tumačenje Quentina Skinnera (2000) veliku pozornost pridaje firentinskoj situaciji kao kontekstu u okviru kojega *Vladar* nastaje, ono kao ključno vidi upravo Borgijino VII. poglavlje. Skinnerov pristup je izrazito kontekstualistički te se on u svojoj analizi usredotočuje na rekonstrukciju intelektualnog konteksta klasične i renesansne filozofije, kao i političkog konteksta talijanskih gradova-država na početku 16. stoljeća. (Skinner, 2000: 2) U Machiavellijevom fokusu na novog vladara u novoj državi Skinner očitava odjek dolaska Medicija na vlast u Firenci, koji se odigrao neposredno prije pisanja samog *Vladara*. Prema Skinneru, moramo biti svjesni kako Machiavelli djeluje u vrijeme brojnih ratova na Apeninskom poluotoku te je tako svjedočio i za njega traumatičnom padu Firentinske Republike 1512. godine i upravo se nakon tog događaja posvećuje pisanju *Vladara*.

Skinner tumači kako je razlog što je VI. poglavlje puno povijesnih primjera, dok je stvarni fokus Machiavellija na VII. poglavlju, u tome što „ne uspijeva pronaći nikakve moderne talijanske primjere (s mogućom iznimkom Francesca Sforze) iznimne *virtù* koja se teško može očekivati usred korupcije modernog svijeta.“ (Skinner, 2000: 27) Upravo se zbog toga Machiavelli fokusira na slučaj principata zadobivenih *fortunom* i tuđim oružjem, za koji Machiavellijeva Italija nudi brojne primjere. Kao najkorisniji među njima pokazuje se onaj Cesarea Borgije. Prema Skinneru cijela struktura djela, jednako kao i podjele principata u *Vladaru*, organizirane su tako da bi naglasile upravo ovu vrstu slučaja specifične lokalne i osobne važnosti. (Skinner, 2000: 27) Naime, u tom su trenutku Medičejci upravo osvojili vlast u Firenci kao rezultat nevjerojatnog vala dobre *fortuna*e i zahvaljujući stranom, tuđem oružju, onom Ferdinanda Španjolskog. Skinner stoga zaključuje kako je Machiavellijeva „namjera bila da originalni čitatelji fokusiraju svoju pažnju na jedno određeno vrijeme i mjesto. Mjesto je Firenca; vrijeme trenutak u kojem je *Vladar* sastavljen.“ (Skinner, 2000: 28)

Iako je Borgijin kraj bio kakav je bio zbog njegovog ponašanja i postupaka dok je bio na uzlaznoj putanji, Machiavelli je ipak baš njega uzeo za primjer koji novi vladar mora oponašati. Kao što samo ranije vidjeli, Machiavelli je svjedočio genijalnosti njegovih postupaka u nekoliko prilika. U ljeto 1502. godine ubojstvo Orsinija i Vitellija te stvaranje vlastite vojske, kao i uvođenje *nuovi ordini* u Romagnu – to su razlozi zbog kojih Cesare ipak

ostaje figura vrijedna divljenja.¹⁷ Razni interpreti stavljaju naglasak na različite figure iz Machiavellijeva vremena, pitajući se pritom zašto je baš Cesareu Borgiji dao centralno mjesto. Razlog zbog kojeg je osjećao divljenje prema Cesareu Borgiji, unatoč njegovim očitim nedostacima, i razlog zašto ga je postavio kao onoga koga se treba imitirati, svakako je slučaj Ramira de Lorce.¹⁸ Prema Skinneru, „Borgia je demonstrirao, u jednoj zastrašujućoj prigodi, kako savršeno razumije iznimnu važnost izbjegavanja mržnje naroda te istovremenog održanja strahopoštovanja.“ (Skinner, 2000: 46) Ova epizoda pokazala je Borgijinu odlučnost i hrabrost, ostavila je ljude „zaprepaštenima i zadovoljenima“, istovremeno uklanjajući objekt njihove mržnje. Tu se vraćamo na to kako je Machiavellijeva glavna briga podsjetiti nove vladare na njihovu najosnovniju zadaću – opstanak države. „Spremnost za djelovanje u datoj prilici s primjernom okrutnošću je ključno za održanje reda u građanskim i vojnim stvarima.“ (Skinner, 2000: 53)

Ono što je moralno za običnog građanina, što bi smatrali „ispravnim ponašanjem“, za vladara, a time, što je Machiavelliju i važnije, za *državu*, može nerijetko biti pogubno. Novi vladar u novoj državi najviše je izložen hirovima *fortunae*, te zbog toga njegov primarni fokus mora biti na nošenju s njom. Zbog toga on u XVII. poglavlju, kada govori o okrutnosti i blagosti, odmah na početku izlaže usporedbu djelovanja Cesarea Borgije i Firentinske Republike. Ukazuje na to kako je jedna stvar površna slika o tome što je okrutnost, a što blagost, dok dublja analiza pokazuje kako je to puno kompleksnija tema negoli se na prvi pogled čini. Machiavelli piše: „svaki vladar mora željeti da ga smatraju blagim, a ne okrutnim. Ipak, mora paziti da ne primjeni blagost na loš način. *Cesare Borgia smatran je okrutnim; usprkos tomu njegova je okrutnost uspostavila red u Romagni, ujedinila ju je, donijela joj mir i vjeru.* Vidjet ćemo na kraju da je Borgia bio mnogo milosrdniji od Firentinaca koji su, kako bi izbjegli da ih se smatra okrutnima, dopustili propast Pistoije. *Vladar ne smije biti zabrinut što ga smatraju okrutnim ako time drži svoje podanike u jedinstvu i odanosti; izričući mali broj primjerenih kazni, ispast će čovječniji od onih koji zbog pretjerane blagosti dopuštaju izbijanje nereda iz kojih se rađaju ubojstva ili pljačke. One pogađaju svo stanovništvo, dok vladarove presude pogađaju pojedinca. Između svih vrsta vladara novi vladar ne može izbjeći da ga se smatra okrutnim, jer su sve nove države*

¹⁷ „Nakon što je povratio ugled, ne pouzdajući se u Francusku ni u druge strane sile i ne hoteći riskirati s njima, odlučio je pribjeći prijeveri; tako je dobro prikrio svoje namjere da su se i sami Orsinijevi, zahvaljujući posredovanju gospodina Paola, pomirili s njime. Spram njega vojvoda nije zanemario ni jednu dužnost i umirio ga je dajući mu novac, odjeću i konje, tako da su se Orsinijevi naivno predali u njegove ruke u Sinigagli.“ (Machiavelli, 2020: 73)

¹⁸ Vidi *supra* prvo poglavlje.

pune opasnosti.“ (Machiavelli, 2020: 101, istaknula B.M.) Nestabilnost nove vlasti prisiljava vladara na odlučne mjere, koje se možda čine kao bezobzirne okrutnosti, ali su uistinu odgovor na diktat nužnosti. U krajnjem slučaju, ako ćemo suditi po posljedicama, kako za vladara tako i za podanike, pokazuju se neusporedivo manje okrutnima negoli praksa Firentinske Republike, koja je izbjegavala kako „okrutnost“ (ili bolje rečeno njezin privid) tako i svake druge odlučne mjere, te je time prouzročila onu najsrमतniju posljedicu – gubitak države.

6. POCOCKOVA INTERPRETACIJA

John Pocock u *Vladaru* vidi „analitičku studiju inovacije i njezinih posljedica.“ (Pocock, 1975: 156) Kada se gleda na ovakav način, *Vladar* postaje „tipologijom inovatora i njihovih odnosa s *fortunom*.“ (Pocock, 1975: 158) Ono što razlikuje „prirodnog“, ili bolje rečeno ustaljenog vladara i novog, koji je inovator, jest što je nasljedni vladar legitimiran običajima i tradicijom – relativno je imun na *fortunu* i ima malu potrebu za izvanrednom *virtù*. (*ibid.*) Prema Pocockovoj interpretaciji nasljedni vladari, odnosno vladarske obitelji, su „uspješni uzurpatori koji su se održali kroz dovoljno generacija da bi se izvorna inovacija zaboravila.“ (Pocock, 1975: 159)¹⁹ Pocock vidi *Vladara* kao studiju o novom vladaru ili šire, o vrsti političkih inovatora kojoj on pripada. (Pocock, 1975: 160) Novina njegove vladavine znači kako je on izveo *inovaciju* „svrgavanjem ili zamjenom nekog oblika vladavine koji mu je prethodio.“ (Pocock, 1975: 160) Inovacija, obaranje utemeljenog sustava vlasti, otvara prostor *fortuni* jer „vrijeđa neke a uznemiruje sve“, stvarajući situaciju u kojoj se podanici nisu imali vremena priviknuti na novi poredak.²⁰ „Ustanovljena praksa jedina je alternativa *fortuni*.“ (Pocock, 1975: 160)

Novi vladar suprotstavljen je nasljednom jer se povrede originalnog inovatora s vremenom zaboravljaju. Kao što pojam *principe naturale* implicira, poslušnost njemu postala je dio „druge prirode“ podanika. (Pocock, 1975: 161) Tome nasuprot, podanici novoga vladara nisu navikli na njega, te posljedično, on nema nikakvo osiguranje njihove lojalnosti. Iz tog mu razloga Machiavelli savjetuje u *Vladaru* načine na koje se ona može osigurati. Novi vladar mora imati izvanredne kvalitete, *virtù*, koja je u Pocockovoj definiciji „ono čime se forma nameće materiji *fortuna*“ (*ibid.*). S obzirom na to da forma i materija odgovaraju jedna drugoj slijedi kako „inovatorova izloženost *fortuni*, budući da je izvanredna, mora biti popraćena izvanrednom *virtù*.“ (*ibid.*) No, situacije u kojima *fortuna* dominira ipak nisu u potpunosti kaotične, već se radi o strateškim varijacijama koje je moguće razumjeti.

¹⁹ „Starost i trajnost vladavine briše sjećanja na inovaciju i njezine uzroke, jer uvijek jedna promjena otvara prostor za uvođenje druge promjene.“ (Machiavelli, 2020: 56)

²⁰ „Valja uzeti u obzir da nema težeg predmeta za razmatranje, ni toliko rizičnog za uspjeh i opasnijeg za izvedbu, nego htjeti postati vođa i uvesti novi poredak. Tko postane vođom, uistinu, stvorit će neprijatelje od svih onih koji izvlače neku korist iz starog poretka, dok će naići samo na mlaku podršku svih onih koji bi uživali koristi iz novog poretka. Ta mlakost podrške djelomice je posljedica straha od protivnika koji imaju na svojoj strani stare zakone, a djelomice nevjerice ljudi, koji ne vjeruju istinski u novosti ako ih ne iskuse kao već dobro uhodane. Iz čega proizlazi da oni koji ih napadaju čine to strasno, kad god za to imaju priliku, dok oni koji ih brane to čine mlako, tako da je opasno biti s njima.“ (Machiavelli, 2020: 69)

Takav zaključak Pocock izvlači iz dviju pretpostavki. Prva je kako Machiavelli definiranjem inovacije kao uništenja prethodno postojećeg sustava legitimacije utvrđuje kako su ti prethodni sustavi različiti. Podanici novog vladara različito reagiraju na njihov nestanak te na uspostavu novoga, ovisno o vrsti političkog sustava kojega su prethodno bili dijelom. Zbog toga Machiavelli piše o tome kako zauzeti republiku, a kako principat – „u jednom slučaju ustanovljene norme ponašanja moraju biti transformirane, dok u drugom samo transferirane“. (Pocock, 1975: 161) Druga je pretpostavka razlikovanje nekoliko vrsta inovacija – s vlastitim oružjem ili ne, zahvaljujući sreći ili sposobnosti. Prema Pococku Machiavellijeva originalnost očituje se upravo u njegovoj ulozi izučavatelja delegitimirane politike. (Pocock, 1975: 163) *Virtù* je „instrument inovacije koja vladara izlaže *fortuni*; no istovremeno nastavlja značiti ono čime se *fortuna* kontrolira, a glavna podjela leži između inovatora koji ima vlastita sredstva da zadrži ono što je zadobio i onoga koji nastavlja sa ovisnosti o onome što ga je postavilo na njegovo mjesto.“ (Pocock, 1975: 162) Priroda i okolnosti inovacije služe kao kriteriji za ocjenu varijacije problema s kojima je inovator suočen. Što više novi vladar može na sebe prenijeti legitimnost koju je imao prethodnik, manje je izložen *fortuni*, i manja je potreba za izvanrednom *virtù*. (*ibid.*)

Pocock poglavlja od VII. do IX. čita kao istraživanje kategorije inovatora, s naglaskom na one nove vladare kojima nedostaje nadljudska *virtù* slavnih utemeljitelja i proroka kojima se Machiavelli bavio u VI. poglavlju. (Pocock, 1975: 173) Za razliku od slavnih utemeljitelja iz VI. poglavlja koji se smatraju nezavisnima od *fortunae*, koja im je dala samo priliku, VII. poglavlje započinje slučajem novog vladara koji *fortuni* u potpunosti duguje svoju poziciju. (*ibid.*) Iako je moguće zamisliti čovjeka koji postaje vladarom samo zahvaljujući *fortuni*, bez ikakve *virtù*, takav primjer nije zanimljiv s obzirom na to da bi mu se vrlo brzo nešto dogodilo zbog čega bi svoju vlast izgubio. (*ibid.*) Pocock također ukazuje na to kako, s obzirom na to da *virtù* i *fortuna* nisu međusobno isključivi koncepti, sama količina sreće koju pojedinac ima nije nužno vezana uz količinu sposobnosti koju može posjedovati. Zbog toga postoji mogućnost slučaja u kojem čovjek iznimno ovisan o *fortuni* istovremeno posjeduje i izvanrednu sposobnost kojom bi se mogao oduprijeti svojoj ovisnosti o drugima i o okolnostima, čovjek toliko velike *virtù* da je sposoban poduzeti korake kako bi očuvao ono što mu je *fortuna* bacila u naručje pa po dolasku na vlast poduzeti one korake koje drugi vladari poduzimaju prije stjecanja vlasti. Odnosno, kako kaže Machiavelli upravo kada nas upozna s figurom Cesarea Borgije: „ako oni koji su postali vladarima tako iznenada imaju toliku *virtù* da se odmah dosjete učvrstiti ono što im je *fortuna* dodijelila i znaju izgraditi

naknadno one temelje koje su drugi izgradili dok još nisu postali vladari. (...) tko ne izgradi temelje prije, mogao bi ih uz veliku *virtù* postaviti i poslije, čak i ako to donosi nepravilne prilike graditelju i opasnosti za građevinu.“ (Machiavelli, 2020: 71-72)

Pocock smatra važnim definirati točan status koji Borgijina figura ima u *Vladaru*, s obzirom na neupitnu fascinaciju Machiavellija njime, kao i na brojne interpretacije koje ga vide kao glavnu figuru *Vladara*, prema čijoj ulozi bi se sve druge teme u njemu trebale tumačiti. (Pocock, 1975: 173) Borgijin status je onaj jednog od nekoliko ideal-tipova na spektru potencijalnih odnosa *virtù-fortuna*, ovisno o stupnju povezanosti ili nezavisnosti njihove *virtù* sa njihovom *fortunom*. Veliki utemeljitelji uživaju gotovo potpunu nezavisnost, u smislu izostanka ovisnosti o fortuni, uz maksimalnu, nadljudsku *virtù*. Kad je o figuri Borgije riječ tada je situacija posve drugačija. Iako kod njega nalazimo iznimnu, iako ne i božanski inspiriranu, *virtù*, njegovo je djelovanje prije svega pod znakom maksimalne ovisnosti o *fortuni*. (Pocock, 1975: 173) Njegova *fortuna* očituje se u ovisnosti o životu Aleksandra VI. Predstavljen nam je kao čovjek iznimne sposobnosti koji je dobio svoju priliku isključivo zbog toga što mu je otac postao papa, dok se njegova *virtù* očitovala u njegovim naporima da uspostavi vlast u Romagni, na neovisnim temeljima, prije negoli mu otac umre. Iako je papinstvo njegova oca njegova *occasione* da bi se njegova *virtù* mogla pokazati, ona je kvalitativno različita od one velikih utemeljitelja. Pocock kaže kako je Cesareova *virtù*, za razliku od one velikih utemeljitelja, ljudska, te nikako ne uspijeva potpuno izbjeći *fortuni*.

Borgia zauzima posebno mjesto u tipologiji inovatora. Kada nam je u VI. poglavlju rečeno kako je je inovacija jedan od najtežih i najopasnijih pothvata, tome je tako jer je izloženost inovatora *fortuni* velika uslijed uznemiravanja svih postojećih odnosa na teritorijima koje zauzimaju. Ali kod Cesarea je situacija drugačija: „mjera njegove ovisnosti o *fortuni* nije u reakciji Romagne na njegovu vladavinu, već u nesigurnosti života Aleksandra VI.“ (Pocock, 1975: 174) Kod Cesarea je očita eksternalizacija *fortuna*; što se događa u Romagni ovisno je o situaciji negdje drugdje, odnosno u Rimu, o onome što nosi papinska i kurijska politika. (*ibid.*) „Tu nije riječ o jednostavnim posljedicama Cesareova utjecaja na uobičajeni način života u Romagni. Također ne čujemo mnogo o karakteru tog društva prije negoli je Cesare stigao tamo, a tome nije tako jer bi on predstavljao potencijalnog Tezeja Romagne kao inertne materije kojoj on može dati oblik; njegov odnos s *fortunom* nije onaj zakonodavca.“ (Pocock, 1975: 174)

Iz ovoga Pocock izvlači zaključak kako novi vladar nije potencijalni utemeljitelj, koji predstavlja ideal-tip na jednom ekstremu kategorije inovatora, od kojeg je novi vladar jedna od vrsta. (Pocock, 1975: 175) Ne samo da je utemeljiteljeva *virtù* u drugačijem odnosu s *fortunom* od one novog vladara, već je „inovacija koju poduzima drugačijeg reda“ (*ibid.*) Razlika je u tome što „utemeljitelj pronalazi svoju materiju - ljude koje treba oblikovati – u toliko anomičnim uvjetima da sve što njegova *virtù* treba jest mač kako bi joj nametnula oblik.“ (*ibid.*) Kir, Tezej, Romul i Mojsije zatekli su prethodno neorganizirane skupine ljudi te ustanovili primarni politički poredak. S druge strane, novi vladar o kojem Machiavelli govori, ne zatiče materiju kojoj nedostaje svaki oblik, on „uzima u posjed društvo već stabilizirano vlastitim običajima, te je njegov zadatak - relativno težak ili lagan ovisno o prethodnoj slobodi ili poslušnosti – zamijeniti ovu 'drugu prirodu' nekom drugom.“ (Pocock, 1975: 175) Funkcija njegove *virtù* nije nametanje *primae formae*, već uznemiravanje starih oblika i njihova promjena u nove. Kako su stari oblici ukorijenjeni običajima i u „drugoj prirodi“ podanika, njegova inovacija „dezorijentira dotadašnje uzorke ponašanja ljudi te ga time izlaže *fortuni*.“ (*ibid.*) Ono što on pokušava ustanoviti je *stato*, vremenski ograničen oblik vladavine koji je samo djelomično legitimiran, samo djelomično ukorijenjen u običaje i drugu prirodu koja je ljudima još uvijek nova. Pocock zaključuje kako „bi nadilaženje ove faze zahtijevalo još izvanredniju *virtù* od one utemeljitelja.“ (Pocock, 1975: 175)

Najveći dio vladareve *virtù* „nalazi se upravo u sposobnosti razaznavanja onoga što vrijeme nosi i koje su strategije potrebne za nošenje s time.“ (Pocock, 1975: 177) Pocock zaključuje kako „rasprava o tome bi li vladar trebao slijediti moralna pravila postaje rasprava o tome *kada* bi ih trebao slijediti, što se nastavlja u raspravu o tome je li bolje biti voljen ili da se strahuje od tebe, biti odvažan ili razborit. Odgovor je uvijek isti. Esencija *virtù* je upravo u znanju koji je od ovih parova djelovanja prikladan za neki trenutak; ali, ako su druge stvari jednake, bolji put je uvijek onaj agresivniji i dramatičniji – biti odvažan, djelovati tako da izazivaš strah. Biti voljen zahtijeva vremena.“ (Pocock, 1975: 177)

7. LEFORTOVA INTERPRETACIJA

Prema interpretaciji Claudea Leforta (2012) slika koju vladar projicira na podanike omogućava nastanak političke zajednice. Slika vladara političkoj zajednici daje identitet te ona, uzdižući se iznad društva, prekriva društvenu podjelu koja je konstitutivna za svako društvo. Kada govorimo o „zadobivanju vlasti tu se radi o brzom i nasilnom pokretu koji mora trijumfirati nad različitim snagama koje mu se opiru; ali u stupnju u kojem bude uspješan u tome, dolazi do trenutka kada se pokret usporava, te se nastavlja sam održavati.“ (Lefort, 2012: 112) Vladar se u Lefortovoj interpretaciji pojavljuje kao politički akter čije je ponašanje determinirano zahtjevima situacije. Njegova je moć neodvojiva od njegovog razumijevanja poretka odnosa moći onih koji su uključeni: on je, ili nije, sposoban prepoznati taj poredak, a ako u tome uspije, tomu je tako jer je uspio uzdići se iznad konfuzije događaja, odoljeti iskušenju pribjegavanja mjerama koje će se, iako isprva učinkovite, okrenuti protiv njega (primjerice pozivanje stranih vladara u pomoć), konačno, osloboditi se kontingentnosti trenutnih okolnosti i motiva koji su ga naveli na akciju. (Lefort, 2012: 117) Razumijevanje sile, više nego sila sama, nalazi se u srcu politike. (Lefort, 2012: 123) Pri tome je osnovna teza da u uspostavljanju političke zajednice vladar svoj oslonac treba tražiti u puku, a ne velikašima. (Lefort, 2012: 188-189)

Lefort napominje kako vladaru primjeri iz VI. poglavlja trebaju služiti kao inspiracija – stvarna funkcija veličanstvenih primjera je simbolička, dovoljno je da im se želi nalikovati.²¹ *Prudenzia* mu nalaže da se sjeti *virtù* velikih utemeljitelja. Ispitivanje postupaka utemeljitelja Machiavellijev je način ispitivanja utemeljenja države. (Lefort, 2012: 122) Lefort je iznimno osjetljiv na ton i nekoherenciju tema koje Machiavelli najavljuje i mjeru u kojoj se njima u tekstu bavi. Stvaranje države tako se inicijalno pokazuje kao rezultat *virtù*, prikazane kao antiteza *fortuni*, odnosno “kao moć povlačenja iz nereda događaja, izdizanja iznad vremena, grabljenja prilike.“ (Lefort, 2012: 124) Ipak, brzo uviđamo kako su utemeljitelji prisiljeni uvoditi nove institucije ne bi li zasnovali državu, te nam govori kako „ništa nije teže“, jer nitko u društvu nije na njihovoj strani, pa veliki utemeljitelji do kraja poglavlja sve više liče

²¹ „Neka se nitko ne začudi ako se, govoreći o potpuno novim principatima u kojima su vladar i država novi, pozovem na najsvjetlije primjere. Jer ljudi gotovo uvijek idu putovima koje su drugi utrli i napreduju u svojim djelima oponašajući druge, ali ih ne mogu u potpunosti slijediti niti mogu dostići vrijednost svojih uzora. Pa ipak, razborit čovjek mora uvijek slijediti put koji su utrli veliki ljudi i oponašati one najizvršnije, pa onda, čak i ako njegova *virtù* ne dopre do njihove visine, mora barem u nečemu dostići njihov odsjaj. Stoga čovjek treba djelovati kao oni razboriti strijelci koji, prosuđujući da je njihov cilj predaleko i poznajući ograničenja svoga luka, nišane mnogo više od zadanog cilja: ne da bi dostigli svojom strijelom toliku visinu, već da bi mogli tako visoko nišaneći pogoditi svoj cilj.“ (Machiavelli, 2020: 68)

osvajcima. Kao što smo vidjeli u trećem poglavlju, osvajači su ti koji imaju sve protiv sebe. Štoviše, Machiavelli koristi isti termin kako bi označio njihova djelovanja, *acquistare lo stato*.

Kod Lefortove interpretacije ključan je međuodnos figura. Kako pokazuje dublja analiza VI. poglavlja, razlika između figure Mojsija i one Savonarole je u tome što je prvi bio naoružani a drugi nenaoružani prorok. Lefort ukazuje na to kako je prema Machiavelliju „budala onaj koji se oslanja na molitvu i zaboravlja da je Mojsije uspostavio svoju vladavinu silom.“ (Lefort, 2012: 126) No, za našu analizu najbitnija figura VI. poglavlja je ona Hijerona Sirakuškog. On je od „privatnog građanina (građanskim udarom) postao vladarom u Sirakuzi i također, poput slavnih utemeljivača, *fortuni* ne duguje ništa doli prigode, a uspostavio je novu vojsku, i pobio plaćeničku, te je sklopio nova prijateljstva.“ (Žagar, 2019: 172) Zajedno s figurom Francesca Sforze, koji nam je predstavljen u istom VII. poglavlju kao i Borgia, Hijeron predstavlja posredničku figuru. Oni nisu utemeljitelji u punom smislu riječi, „oni silom postaju vladarima u već postojećim državama, a Sforza je uz navedeno preokupiran vlastitom sigurnošću, a ne interesima države.“ (Žagar, 2019: 172; usp. Lefort, 2012: 129). Iako su slični utemeljiteljima prema kriteriju stjecanja i održavanja vlasti, ono što ih razlikuje su njihovi ciljevi. Žagar ukazuje kako su oni tirani, kako „baveći se *isključivo* stjecanjem i održavanjem vlasti ne shvaćaju da taj zadatak ovisi o izgradnji odnosa s podanicima. Iako, dakle, Hijeron Sirakuški i Sforza nisu utemeljivači već uzurpatori, oni su važni jer otvaraju realnu mogućnost utemeljenja političkog poretka u konkretnim historijskim uvjetima (*ibid.*), te nam otvaraju put prema nedvojbeno središnjoj figuri Machiavellijeve političke teorije: Cesareu Borgiji.“ (Žagar, 2019: 172)

VII. poglavlje je prema Lefortu posvećeno uzurpatorima. (Lefort, 2012: 128) Slučaj Borgije je prvi koji nam se nudi na razmatranje, te ga Machiavelli isprva predstavlja na način koji gotovo pa umanjuje njegov status. Borgijina sudbina se čini istovjetnom onoj malih vladara koji su se pokazali nesposobnima održati svoju vlast, jer su i svoj uspjeh i svoj neuspjeh dugovali *fortuni* svojih očeva. No vrlo brzo Machiavelli preokreće stvar, hvali vojvodu i nudi njegove postupke kao primjerne. Pri ukorjenjivanju svoje vladavine činio je sve što bi čovjek koji je „*prudente e virtuoso*“ mogao. Ne samo što je postavio temelje svoje buduće vlasti, već od njegovih djela nema boljeg primjera za novog vladara. (Lefort, 2012: 129) Ako je i bio na početku svoga djelovanja kreacija *fortuna*e, nikada mu nije falilo *virtù*. Štoviše, podrška od koje je ispočetka imao koristi mu je na kraju štetila koliko i koristila. Ako uzmemo u obzir napore koje je morao uložiti kako bi se oslobodio uvjeta u koje je bio stavljen, njegova

vrijednost raste prije negoli pada. No, važnije od samog čovjeka je slika *virtù* s kojom nas u figuri Borgije Machiavelli suočava. Dok je u prethodnom poglavlju ona bila u čvrstoj opoziciji s *fortunom*, kao vladarska moć, ovisna samo o sebi, sada u njoj pronalazimo „upotrebu vještine koja postupno izvlači osobu iz datih okolnosti te mu dozvoljava nametanje svoje volje tijekom događaja.“ (Lefort, 2012: 130)

Virtù za Leforta podrazumijeva da se bude prepoznat od drugoga. Ne čini se da je Borgijina *virtù*, kada pratimo njegov politički uzlet, drugačije vrste od one herojskih utemeljitelja, ali realistički model zamjenjuje onaj mitološki koji proizlazi iz antičkih primjera. Glavnu ideju kako se novi vladar ne smije oslanjati niti na sreću, niti Boga, niti ljude, već samo na silu, sljeduje opis politike *virtù* u kojem je sila postavljena na svoje mjesto. Ovaj prijelaz je moguć zato što Borgijin pothvat, kada se sudi zajedno s ciljem koji bi bio postignut da je uspio prijeći zadnje prepreke, dijeli sličnosti s onima velikih utemeljitelja. (Lefort, 2012: 130) Nezadovoljan samo profitiranjem od prilike koja mu je ponuđena da preuzme teritorije nekoliko gospodara u Romagni, upravo se ka stvaranju nove zajednice od pokorenih stanovnika, te mu je namjera bila utemeljiti državu u središnjoj Italiji. On je jedini vladar svoga vremena obdaren smislom za *političku kreaciju* te spreman uznemiriti uspostavljenu ravnotežu sila koja je na poluotoku trajala stoljećima. Sve suvremene pretenzije, od onih Savonarole do onih Sforze, blijede u usporedbi s njegovim poduhvatom. Borgijina vrijednost je u tome što je bio sposoban stvoriti instrumente moći koji su ga ubrzo učinili jednim od vladara u Italiji koji je izazivao najveće strahopoštovanje. (Lefort, 2012: 130)

Dok je na početku dugovao svoj ugled pomoćnim i stranim vojskama, onima koje mu je otac dao ili onima francuskoga kralja, nije stao dok nije formirao vojsku koja je u potpunosti bila pod njegovim zapovjedništvom.²² Sam po sebi, ovaj pothvat je hvalevrijedan, no Machiavelli ga odmah čini neodvojivim od politika nasilja, okrutnosti i prevare motiviranih nagonom da se osigura pozicija vladara. Drugim riječima, onaj koji razmišlja o plemenitom licu sile mora istovremeno otkriti i njezino tamno naličje. Borgia, politička figura inspirirana najslavnijim primjerima, je također i ona koja dozvoljava vladavinu terora na svojim teritorijima kroz svog okrutnog kapetana, čije pogubljenje naređuje nakon što su ciljevi postignuti, a čija nepopularnost njemu može pričiniti štetu. Jednako tako istrebljuje dotadašnje vladare provincija koje zauzima i mami svoje poručnike u zasjedu pa ih davi. (Lefort, 2012: 130-131)

²² „Prvo, uspjeh vladara pretpostavlja ispravnu kalkulaciju odnosa moći, ne samo u datom trenutku, nego i kako će oni biti promijenjeni njegovim vlastitim djelovanjem; drugo, pomoćne ili plaćeničke vojske nikad nisu u potpunosti sigurne, te vladar mora uspostaviti vlastitu.“ (Lefort, 2012: 147)

Ovakav opis, koji Machiavelli sam daje, otvara nam oči za čino ve nasilja koji uvijek prate rođenje država, i koje je on do ovog poglavlja razborito izbjegavao. Kada poželimo pripisati kriminalnu upotrebu nasilja samo figuri Borgije, sjetimo se politika Mojsija, koji nije bio drugačiji od ostalih utemeljitelja. Iako bi Vojvodi željeli, za razliku od herojskih utemeljitelja, pripisati samo sebičnu ambiciju kao motivaciju ovakvih postupaka, Lefort upozorava: „da je bio uspješan u ostvarivanju svojih ciljeva, krivnja koja ostaje pripisana njegovu imenu bila bi izbrisana veličanstvenošću rezultata.“ (Lefort, 2012: 131).

Ako se ograničimo samo na opis Vojvode koji je Machiavelli dao – malo je važno u ovome slučaju koliko je on doista točan – uočavamo da su zločinačka djela, koja su mu služila za uvećanje vlastite moći, također ona od kojih su pokoreni narodi imali koristi. Istrebljenjem sitnih gospodara Romagne oslobodio je puk od strašnog siromaštva i opresije, jer su ti velikaši do tada „više krali nego upravljali podanicima“, te ih prepuštali pljački i neredu. U ubijanju ministra čija je okrutnost u jednom trenutku bila korisna za njega – ubojstvo koje je, izričito nam je rečeno, išlo ruku pod ruku s uspostavom građanskog suda s mudrim predsjednikom te davanjem svakom gradu odvjetnika – stvorio je Borgia povjerenje u pravednost zakona, koje prethodno nije postojalo. (Lefort, 2012: 131) Zatiranjem orsinijevske frakcije donio je mir natrag u državu u kojoj su oni počeli sijati sjemenje nereda. U svakom od ovih djela nadaje se nešto više od čistog nasilja.

Kao što smo vidjeli, Hijeron Sirakuški, kao prijelazna figura, omogućuje da se Borgiju shvati u odnosu spram velikih utemeljitelja. Međutim, vrijedi i obratno. Ako kod Borgije nalazimo odbljesak djelovanja Mojsija, Kira, Romula i Tezeja, i kod njih nalazimo mračni odsjaj Borgijinih zločinstava. A to znači da je velika politika uvijek i nasilje i zasnivanje trajnog poretka. Uviđamo stoga kako je uzaludno zaključiti jednostavnom slikom političke *virtù*.²³

Ukoliko se vodimo djelima koja su tokom povijesti ostala zapisana kao legitimna, u njima stoga pronalazimo i upotrebu nasilja, koja u istom trenutku uklanja vladara od hirova *fortuna*e i mišljenja, te ga postavlja na distancu od drugih u nekoj vrsti utvrde koju mu gradi njegova pozicija dominacije. Ali kada ispituje mo upotrebu nasilja u najrecentnijem primjeru velike političke avanture, te mjerimo čino ve nasilja koji su pratili vladarov uspon ka moći,

²³ „Treba, naime, razumjeti da vladar, a posebice novi vladar, ne može poštovati sva ona pravila na temelju kojih se ljudi smatraju dobrima. Jer je on sam dužan, da bi zadržao vlast, djelovati protiv vjernosti, protiv milosrđa, protiv čovječnosti, protiv vjere. Zato mu je potreban takav duh koji je spreman prilagoditi se vjetru *fortune* i promjenama okolnosti. Napokon, kako sam to prije rekao, neka se ne udalji od dobroga kada može, ali neka znade zagaziti u zlo kada je na to prisiljen.“ (Machiavelli, 2014: 105)

otkrivamo „da je sjena svakog njegovog poteza traganje za pristankom naroda, te zadovoljavanje potreba podanika. Iz jedne perspektive očita činjenica općeg dobra blijedi pred spektaklom upotrebe sile koja se pojavljuje kao svrha sebi samoj, a iz druge prominentnost činova nasilja blijedi pred slikom postignutog posla.“ (Lefort, 2012: 132)²⁴ Kroz ovu dvostruku vezu „to jedinstvo osobite prirode, država, biva uspostavljena.“ (*ibid.*). Machiavelli, prema Lefortu, zapravo „govori o okrutnosti koja predsjedava pacifikacijom osvojene države.“ (Lefort, 2012: 133)

U VIII. poglavlju nam Agatoklovi pothvati i oni Machiavellijeva suvremenika Oliverotta da Ferma, namjerno odabranog među Cesareovim žrtvama, služe kao primjeri za analizu dobre i loše okrutnosti, te kao tlo za refleksiju o značenju i važnosti političkog djelovanja. Dok je Oliverotto djelovao isključivo kroz nasilje, Agatoklo mijenja svoje ponašanje prema okolnostima koje mu nalaže koegzistencija s vlastitim podanicima. (Lefort, 2012: 135) „Njegovo djelovanje stoga ima visoku političku vrijednost: od određene slike zla (početni teror i nasilje) krenuo je prema slici dobra, tj. prema interesu svojih podanika. (...) Dok nas Agatoklo suočava s određenom slikom zla koja vodi prema slici dobra, veliki utemeljitelji su nas nasuprot tome suočili s određenom slikom dobra koja nas je postupno vodila prema određenoj slici zla.“ (Žagar, 2019: 175)

Machiavelli nam u VIII. poglavlju pokazuje svu kompleksnost teme upotrebe nasilja u politici. Machiavelli nas, najavljujući kako govori o djelima nastalim mimo i *virtù* i *fortuna*, poziva da se sjetimo kako pojam vrline nikada nije u potpunosti odvojen od moralnih konotacija. Međutim odmah i napominje kako neće ulaziti u njihovu vrijednost, dodajući kako je dovoljno onima koji su *prisiljeni* oponašati ih.²⁵ Machiavelli Agatoklov *coup d'état* prikazuje u svjetlu posljedica koje je proizveo. Iako je on vrstan zapovjednik, vladar mora kombinirati *virtù* vrsnog zapovjednika s političkom inteligencijom. Razlog zašto kudi njega a hvali Borgiju ima veze s dobrim i lošim korištenjem nasilja – „sva odjednom, iz nužnosti sigurnosti, kasnije se ne nastavlja nego okreće u korist podanika.“ (Lefort, 2012: 135) Nakon upoznavanja s potpuno bezobzirnim Oliverottom, koji ni najmanje nije obraćao pozornost na

²⁴ „Činovi nasilja od strane vladara mogu biti opravdani u očima podanika dok god su zavijeni u veo općeg dobra. Ali ako skine masku te se prikaže kao cinik, onda stoji, sveden na ograničenja svoje osobe, izručen očima svijeta, kao čovjek među drugima, te mu je sudbina prijezir i mržnja“ (Lefort, 2012: 169). Njegovi podanici „žele vjerovati u njegovu vrlinu, u dobru sliku, te je dovoljno za njih da on ne učini to vjerovanje nemogućim kako bi bili zadovoljni. Zaključno, ako nije teško za njega mistificirati podanike, tomu je tako jer je to njihova želja.“ (Lefort, 2012: 170)

²⁵ Lefort iz toga zaključuje: „Zločinstvo nije preporučeno, ali se implicira kako je, jer je zločinačko osvajanje vlasti iskustvena činjenica, bolje razumjeti kako vladar postiže svoje ciljeve, odnosno ukorjenjuje se u državu, nego donositi moralne sudove.“ (Lefort, 2012: 133)

svoje podanike i sliku koju je ostavljao u njihovim očima, i Agatoklom koji je to barem pokušao, vraćamo se figuri Borgije. Razlika između Agatokla i Borgije sastoji se u tome što je Agatoklovo „prezentiranje učinaka njegova djelovanja pred očima njegovih podanika nezadovoljavajuće. Naime, zločine s početka je učinio ili bez opravdanja i/ili prije svega bez prikrivanja. On je zbog inicijalnog terora kojeg nije umio na valjani i uvjerljiv način opravdati, kod svojih podanika imao negativnu percepciju, te je zauvijek ostao 'čovjek niska i prezrena roda', 'sin lončarov'.“ (Žagar, 2019: 176; usp. Lefort, 2012: 138) Tu se otkriva udaljenost između poduhvata ovih dvaju figura – „jedan se razvija u potpunosti pod znakom nasilja; drugi se pokazuje sposobnim modificirati se prema imperativima stvorenim iz suživota vladara sa svojim podanicima.“ (Lefort, 2012: 135)

Ono što je nužno izvući iz usporedbe ovih dvaju figura jest ideja o metamorfozi nasilja u politici. Radi se o transformaciji koja se zbog svojih posljedica mora vidjeti kao ključna. Machiavelli nam ne dozvoljava razmišljanje da dobro briše zlo, ali nam ne dozvoljava ni suprotnu misao, da zlo briše dobro. Zato on govori o dobroj i lošoj okrutnosti. Naravno da vladar, kada traži svoju bazu u narodu, još uvijek odgovara na potrebu za samoodržanjem, ali taj postupak daje politici neočekivanu dimenziju. Izravna borba za dominacijom biva zamijenjena neizravnom, koja uključuje perspektivu prepoznavanja sebe od strane drugoga. Odnos ovisnosti se preokreće, te se nužnost prebacuje u drugi registar. (Lefort, 2012: 137) Ispitivanje velikih utemeljitelja nas je upoznalo samo sa slikom dobra, kako bi nas pripremio na određeno zlo. Stvarna razlika između figure Agatokla i figure Borgije očituje se u rečenici kako se nasiljem „može steći moć, ali ne i slavu“. Političko djelovanje ne može biti definirano bez uzimanja u obzir reprezentacije, slike, koju ljudi imaju o njemu.²⁶ (Lefort, 2012: 138) Problem Agatokla nije bio niti u podrijetlu njegove vlasti niti u rezultatu, budući da je odbio napad Kartažana i prebacio rat u Afriku, već „u tome što je svoja zločinstva činio bez opravdanja i bez maskiranja.“ (Lefort, 2012: 138) Ovaj uvjet pridodaje se onome kako vladar mora ovisiti samo o sebi i oslanjati se samo na silu. (Lefort, 2012: 139)

Političko djelovanje ne može se razmatrati neovisno o razmatranju naravi društva. Temelj vladarske moći pokazuje se u klasnoj borbi. Machiavelli, naime, uviđa nemogućnost države

²⁶ Fundamentalni je, dakle, uvjet politike da se odvija u prividu: „Ljudi općenito sude više očima nego rukama, jer svi vide, a malo njih dodiruje rukom. Svi vide ono što ti izgledaš da jesi, ali malo njih rukom uspije dodirnuti ono što ti doista jesi, a ti malobrojni ne usuđuju se suprotstaviti mnijenju mnoštva koje, osim toga, štiti veličanstvo države. Prilikom prosuđivanja ljudskih djela, a posebice vladarovih koja ne podliježu ni suđenju ni prizivu, ne gleda se na sredstva, već na krajnji ishod. Vladar neka učini sve što treba da pobijedi i da osigura državu. Sredstva će se uvijek smatrati časnim a i svatko će ih hvaliti jer svjetina pazi uvijek na pojavnosti i na ishod. A u svijetu nema nego svjetine.“ (Machiavelli, 2020: 105-106)

da svede društvo na jedinstvo. Štoviše, opozicija velikaša i naroda konstitutivna je za političko, i zato je toj temi dano dužno mjesto i u *Vladaru* i u *Raspravama*. Vladar se mora postaviti kao treća strana iznad neprevladive društvene podjele, te stoga Machiavelli hvali uređenje Francuske. Kralj se uspio postaviti kao arbitar iznad društvenog sukoba, a uvođenjem parlamenta napravljen je daljnji korak ka uklaňanju mržnje s vladara. (Lefort, 2012: 140). No, kada situacija zahtijeva biranje strane, za vladara je uvijek bolje stati na stranu puka. Unatoč tome, Machiavelli ne romantizira poziciju vladara, te je svjestan da puk bježeći od ugnjetavanja velikaša pristaje na novu vrstu opresije. Kako kaže Lefort, „dok očekuju dobro, primaju manje zlo.“ (Lefort, 2012: 142) Antagonističke klase drugačije su po svojoj prirodi, no to je za vladara važno „samo zato što iz te činjenice može izvući političke lekcije: vršenje vlasti pokazuje se lakšim ako može zadovoljiti, na najmanje skup način, potrebe svojih pristaša, odnosno štedeći sebi činjenje nasilja i time umanjujući opasnost za sebe.“ (Lefort, 2012: 143) On uspostavlja poredak koji je „lakše tolerirati“ (Lefort, 2012: 145), a na to je prisiljen jer se ne smije oslanjati na sadašnjost budući da su ljudi i stvari nestabilni. Upravo zbog te činjenice mora biti sam, uspostaviti potpuni autoritet kao jedini vladar, kako ga ne bi na to prisilili događaji, jer bi tada bilo prekasno.²⁷

Odvažnost vladara pokazuje se u njegovom svrgavanju ustanovljenog poretka, uništenju moći velikaša te okretanju puku u svrhu utemeljenja vlasti. (Lefort, 2012: 146) Kada u poglavlju o snazi država govori o njemačkim gradovima, i onome što ih čini snažnima uviđamo kako problem koji treba biti riješen u republici nije fundamentalno različit od onog u monarhijama. U svakom slučaju „nužno je povezati materijalnu obranu grada s unutarnjom politikom koja je pažljiva prema interesima nižih klasa, te uzeto zajedno, vladavina u kojoj vladar nije omražen nije bez sličnosti sa slobodnom. (...) Machiavelli se približava koncepciji države utemeljene na narodu.“²⁸ (Lefort, 2012: 148)

Lefort vidi funkciju svih figura koje nam Machiavelli kroz *Vladara* predstavlja, i povijesnih i suvremenih, kao „ilustraciju opće teze ili otkrivanje višestrukih aspekata političkog problema“ (Lefort, 2012: 152). Borgia se nudi kao model – ponuđen bilo kome tko može

²⁷ „Nepravde moraju biti učinjene u jednom mahu jer, što se kraće podnose, nanose manje štete. Dobra djela, naprotiv, moraju biti činjena malo-pomalo da bi se što bolje osjetio njihov učinak. Ali iznad svega vladar mora živjeti sa svojim podanicima na način da ga nikakav događaj, dobar ili loš, ne prisili da promijeni ponašanje. Jer kad u lošim vremenima nadode nužda, nećeš stići na vrijeme počinuti zlo, dok ti dobro koje činiš neće koristiti jer smatraju da ga činiš iz nužde i neće ti zbog toga uopće biti zahvalni.“ (Machiavelli, 2020: 80)

²⁸ Kao što se često događa kod Machiavellija, ovaj zaključak je implicitan, te ukazuje na to kako je snaga puka, daleko od umanjivanja vladareva autoriteta, garancija njihove poslušnosti. „Traženje potpore naroda se vidi kao nužno za zaštitu od vanjskih neprijatelja kao i za konsolidaciju stabilne vlasti unutar grada.“ (Lefort, 2012: 147)

osmisli plan, zatekavši se u sličnoj situaciji. S druge strane, slika crkvene države – slučaj među drugima, ali onaj koji više nije svediv na dimenziju osobnog poduhvata, jer njegove karakteristične osobine proizlaze iz konstitucije koja je i sama povijesno određena – privlači našu pozornost na novi način. Nije slučajno što se unutar ove analize Machiavelli vraća na zasluge Borgije i stavlja njegovu *veliku politiku* u kontrast s avanturizmom Julija II. Prema Lefortu, „s jednim se otvara budućnost u Italiji, koja se s drugim zatvara. S jednim su pravilni temelji nove države bili postavljeni; s drugim žalosni poduhvati koji su održali te čak i ubrzali propadanje Italije bili ponovljeni.“ (Lefort, 2012: 152) Tu smo suočeni s idejom povijesnog zadatka upisanog u sadašnjosti. Ova analiza nam pokazuje, nasuprot tipičnim tumačenjima Machiavellija, kako je „interes vladara podređen interesu države, a ova ideja sadrži sud o talijanskoj politici *hic et nunc*.“ (Lefort, 2012: 152). Kako ukazuje Lefort, od ove točke nadalje, „uspjeh nije jedini kriterij prosuđivanja djelovanja vladara; ili bolje rečeno, individualni uspjeh ne miješa se s političkim uspjehom, koji podrazumijeva da je pojedinac sposoban, osim osvajanja i zadržavanja vlasti, odgovarati na problem napretka države.“ (Lefort, 2012: 153)²⁹

Lefort ukazuje na to kako nije korisno samo za vladara da ljudi zastaju pred prividom stvari, već je to „upravo uvjet nužan kako bi se autoritet diferencirao od moći.“ (Lefort, 2012: 170) Transcendentnost autoriteta, potrebna kako bi se prevladala vladavina nasilja i zahvaljujući kojoj se ljudi ujedinjuju i prestaju biti puka materija za opresiju, ne može se postići bez razvoja strukture kolektivnog imaginarija.³⁰ Ako je tome tako, onda vladar sluša radije nego što zapovijeda kroz prevaru.³¹ (Lefort, 2012: 170) Razlog zašto je vladaru korisno izbjeći mržnju je u tome što će „se protivnici povući ispred slike vladara koji je izvrstan te poštovan od strane svojih podanika.“ (Lefort, 2012: 172) Uređenje Francuskog kraljevstva, u kojemu važnu ulogu imaju parlamenti, sposobni ograničiti pretenzije velikaša i postaviti vladara iznad klasnog sukoba, primjer je zato što se vladar, ne samo pokazao puku kao onaj koji štiti njegov interes, nego je to učinio „bez da se izravno izložio mržnji velikaša.“ (Lefort, 2012: 173) Institucija parlamenta utjelovljenje je lukavstva kojemu je namjera zakamuflirati namjere vladara, putem kojeg se uklanja mržnji svojih podanika, kako puka, tako i velikaša.

²⁹ Iz tog se razloga figura Sforze odbacuje. Taj ambiciozni vojni zapovjednik, koji osvaja vladavinu silom i oružjem, pokazuje se nesposobnim uspostaviti vezu sa svojim podanicima, uvesti *ordini nuovi*, odnosno „stvoriti moć koja može živjeti dalje bez njega.“ (Lefort, 2012: 153) Njegovo osvajanje se smatra vrijednim samo u „osrednjem kontekstu suvremene politike“, te on „ne samo što nije promijenio *status quo*, već suprotno, utvrdio ga je u njegovoj slabosti.“ (*ibid.*)

³⁰ Nova dimenzija politike – moć nužno uključuje mistifikaciju. (Lefort, 2012: 168)

³¹ Prevara nalazi opravdanje u pojavi poretka koji je na korist svima.

Parlament se čini kao „institucionalizirano lukavstvo koje osigurava koheziju države; transformira klasni sukob; te oslobađa društvo nasilja.“ (Lefort, 2012: 173)

Upravo zbog ovoga Machiavelliju nije važno pitanje podrijetla države. Ono što on otkriva je da u svakoj situaciji postoji *prikladna* politika. U njoj vladar osigurava svoju poziciju, ali se ta politika ne mjeri po kriterijima njegovih interesa. Kada bi suprotno bilo istinito, pape bi bili idealni primjeri vladara, koji „žive u miru i sreći“. Konstantno vraćanje Machiavellija na zadatak novog vladara upućuje „kako je prikladna politika ona koja je u skladu s bićem društva, koja prihvaća suprotnosti, koja je ukorijenjena u vremenu, postavljena na takav način da stoji usporedno s prazninom na kojoj društvo počiva te svoje granice vidi u nekompatibilnosti ljudskih želja.“ (Lefort, 2012: 182) Ovakva politika ne mora nužno ići u prilog samom vladaru, što nam također pokazuje figura Borgije. On ju je uspio utjeloviti na neko vrijeme, ali je došao do tužnog kraja. „Ako je istina da je njegov pad bio posljedica njegovih grešaka, njegova bi sudbina zasigurno bila puno mirnija da nije imao tako visoke ambicije.“ (Lefort, 2012: 182) Jedino što je sigurno jest da se djela vladara prosuđuju snagom zahtjeva koji ih zapovijedaju. To je, prema Lefortu, u konačnoj analizi jedina osobina koju imaju svi državnici kojima se Machiavelli divio (kao i primjeri Rimske republike i njemačkih gradova): „strast koju su unijeli u otkrivanje zadatka upisanog u situaciju koja im je dana *hic et nunc*, u trenutku kada su se posvetili osvajanju moći.“ (Lefort, 2012: 182)

8. ALTHUSSEROVA INTERPRETACIJA

Prema Louisu Althusseru (1999), fundamentalni problem kojim se Machiavelli bavi je onaj *mišljenja uvjeta za uspostavu nove države* polazeći od talijanske situacije, u kojoj su uvjeti bili istovremeno i potpuno povoljni i potpuno nepovoljni. Njegov centralni problem s teorijske pozicije može biti sažet kao pitanje *početka, kretanja ni od čega, od apsolutno neophodne i nužne* nove države. On je „teoretičar početka.“ (Althusser, 1999: 6) Machiavelli sam predstavlja takav jedan početak, „početak istinskog razumijevanja povijesti, vladara, umijeća vladanja i ratovanja – ukratko, svega što bi se tradicionalno smatralo temeljem političke znanosti.“ (Althusser, 1999: 7) Machiavelli u *Raspravama*, odnosno rimskom primjeru, traži „teorijske argumente za teze iznesene u *Vladaru*.“ (Althusser, 1999: 56)

Althusser Machiavellija također vidi kao prvog teoretičara konjunktura.³² Tako se Machiavelli i u *Vladaru* i u *Raspravama* vraća na problem podjele, parcelizacije Italije, pa Althusser zaključuje kako „Machiavelli samo registrira u svojoj teorijskoj poziciji problem koji je objektivno, povijesno postavljen tim partikularnim slučajem konjunktura: ne samim intelektualnim usporedbama, već konfrontacijom postojećih klasnih sila i njihovim odnosom nejednakog razvoja.“ (Althusser, 1999: 18) Pitanje koje se postavlja jest pitanje *oblika* koji sve trenutno dostupne pozitivne sile može okupiti kako bi se ostvario politički cilj/zadatak nacionalnog jedinstva. Machiavelli tom obliku daje ime: *Vladar*. „Izuzetan pojedinac, obdaren s *virtù*, koji će, polazeći ni od čega ili nečega, biti sposoban mobilizirati snage potrebne za ujedinjenje Italije pod njegovim vodstvom.“ (Althusser, 1999: 19) Razlog zašto je taj problem postavljen na dnevni red je u tome što je on već ranije postavljen i razriješen ne samo u Francuskoj i Španjolskoj, nego, barem u obliku pokušaja, i u Italiji. „Povijest koja postavlja problem predlaže i rješenje, u obliku apsolutnih monarha koji su uspjeli u Francuskoj i Španjolskoj, ili sina pape – Cesarea Borgije – koji je za dlaku propustio svoju sudbinu i onu Italije.“ (Althusser, 1999: 19)³³

Republika nad republikama, Rim, ima tu posebnost da je „republika utemeljena od strane kraljeva“ (Althusser, 1999: 47), i ona nikada ne bi postala ono što je postala da nije bilo njih.

³² „*Virtù* kao političko djelovanje vladara, *fortuna* kao kontingentnost realnog. Misliti u konjunkturi znači, prije svega uzeti u obzir sve determinante, sve postojeće konkretne okolnosti.“ (Althusser, 1999: 18)

³³ Kako zaključuje Althusser, kad je jednom problem postavljen i forma njegova rješenja identificirana, preostaje samo definirati političku praksu koja će pripomoći vladarevu uspjehu: sredstva i procedure njegove prakse, te je upravo to predmet *Vladara* i *Rasprava*. (Althusser, 1999: 19) Otvara se prazno mjesto koje čeka osobu ili grupu koja će svojim djelovanjem pokazati sposobnost da postane dovoljno snažna ujediniti snage i postati najsnažnija među njima.

Tu postaje jasno kako *Vladar* i *Rasprave* ne govore o različitim vrstama vladavina (opozicija republika/monarhija), već o različitim *trenucima* vladavina. Prema Althusseru Machiavellija zanima “utemeljenje i početak trajne države koja se, jednom utemeljena od strane Vladara, pokazuje izdržljivom kao rezultat mješovitog oblika vladavine.” (Althusser, 1999: 48) Na primjeru Rima vidimo opipljiv dokaz postojanja i trajnosti takve države, a ključ te trajnosti nalazi se u *početku*, odnosno činu utemeljenja, koji je kasnije nadograđivan aristokratskim (Senat) te demokratskim (tribuni) elementima vladavine. Rim je „mješovita vladavina koja je trajala pod krinkom republike.“ (Althusser, 1999: 48) On je formulacija razrješenja problema kojim se Machiavelli bavi – problema ujedinjenja Italije kao nacionalne države.³⁴

Kada Machiavelli govori o tome kako su ljudi dobri samo iz nužnosti, on govori o vladavini straha ili o ograničenju ponašanja zakonima, kao što smo već vidjeli kod Straussa. Zakoni u sebi uvijek nose element straha, te se pojavljuju kao rezultat sukoba između antagonističkih društvenih skupina u državi. (Althusser, 1999: 58) Na primjeru Francuske, koju Machiavelli hvali u oba djela, jasno se ocrtava uloga treće figure koja se nalazi iznad društvenog sukoba – figure kralja, a kojem Machiavelli i u *Vladaru* i u *Raspravama* preporučuje da bude na strani puka, što on pokazuje donoseći zakone koji štite njihove interese. Althusser zaključuje kako je Machiavellijeva preferencija jasna: „vladavina vladara ograničenog bezbrojnim zakonima – ili, kako to kaže na drugom mjestu – sustavom zakona – je vladavina vladara koji staje na stranu puka u njegovoj borbi sa velikašima.“ (Althusser, 1999: 60). Nužno je platiti cijenu nemira i podjela – klasne borbe između naroda i velikaša – kako bi se postigao ekvivalent rimske veličine, koja služi kao paradigma nacionalne države. (Althusser, 1999: 62)

Teorija o uvjetima za veliku „avanturu“ utemeljenja nove vladavine od strane novog vladara skicirana je kako slijedi: „*Fortuna* mora pripremiti 'materiju' koja će primiti oblik. Istovremeno, mora se pojaviti individua koja je obdarena s *virtù* – sposobna, ako se već mora osloniti na njih, emancipirati se od ovisnosti o tuđim snagama kako bi mogla stvoriti vlastite svojom (vojnom i političkom) *virtù*; te konačno sposobna za polaganje 'vrlo snažnih temelja za svoju buduću moć', ukorjenjujući se u narodu kroz (političku) *virtù*.“ (Althusser, 1999: 76). Ovaj susret *fortunae* i iznimne *virtù* će se dogoditi, ali izvan postojećih država i vladara, negdje u Italiji, na nekom malom komadiću teritorija koji ne može biti postojeća država – susret između *fortunae* i anonimnog pojedinca od kojeg se ne zahtijeva da već bude vladar,

³⁴ „Ono što on traži u Rimu nisu elementi moralne ideologije, već suprotno: dokaz, između ostalih stvari, *nužnosti podređivanja moralnosti politici*.“ (Althusser, 1999: 51) Za razliku od ideologa Francuske revolucije, za koju je posuđena moralna ideologija iz povijesnog mita: mržnja prema tiraniji, ljubav prema slobodi, jednakost i domovina, nepodmitljivost, osjećaj dužnosti.

već samo to da bude sposoban postati jednim. (Althusser, 1999: 77) No, nagovještaj tog početka se već zbio, u talijanskoj provinciji koja nije država, individua koja nije vladar stvorila je novu vladavinu i postala je novim vladarom: Cesare Borgia.

Vojvodina avantura ostvaruje hipotezu apsolutnog početka – istovremeno potpuno nužna i potpuno nepredvidljiva – novog vladara u novoj vladavini, sposobnog za povećanje svoje moći do mjere koja omogućuje ostvarenje nacionalnog ujedinjenja. Kao sin pape Aleksandra VI. Cesare nije u potpunosti prosječan čovjek. Ali, nije ni vladar neke države. Odriče se svojih crkvenih titula kako bi isprobao svoju sreću u sekularnom svijetu. Politički, on je nitko. Otac mu nudi komadić Papinske države, komadić teritorija na vanjskim granicama, u Romagni: u mjestu koje nije država, političkom prostoru lišenom ikakve strukture, u kome nema niti vladara koji vlada, niti podanika nad kojima se vlada. (Althusser, 1999: 77)

Cesare stvara novu državu od ovog politički bezobličnog prostora i materije, te postaje novi vladar. Njegova politička praksa kombinira sve značajke potrebne za uspjeh. Započinje sa srećom, ali s ciljem njezine transformacije u trajnu strukturu posredstvom svoje *virtù*. Započinje uz pomoć francuskoga kralja, ali kako bi se riješio njegovih usluga te što prije stvorio vlastite snage. To postiže naoružavajući svoje podanike, ljude na teritorijima koje osvaja, a što prema Machiavelliju čini svaki razboriti novi vladar. Pridobiva ih za sebe pružajući im dobru upravu, „učinkovitu vlast“. Ako i koristi najgoru metode prevara i okrutnosti, to je samo u svrhu stjecanja neovisnosti, pridobivanja naroda i pobjeđivanja neprijatelja koji su protivnici njegovog širenja. „Brzo postaje vladarom cijele Romagne, te novo kraljevstvo počinje zadobivati oblik, koje je na korak od zauzimanja centralne Italije i širenja od Jadrana do Mediterana, pod neodoljivim vladarom koji se čini kako ima stas, ugled i *virtù* budućeg kralja Italije. U svim događajima, Cesare je obavio stvari na način koji odgovara Machiavellijevim principima, kombinirajući sreću i korištenje tuđeg oružja s vlastitom političkom i vojnom *virtù*. Sve do dana dok se *fortuna* nije okrenula protiv njega.“ (Althusser, 1999: 78) Iako njegov primjer pokazuje apsolutne granice preko kojih nije dalje moguće ovladati *fortunom*, primjer kako je moguće uopće započeti takav veliki zadatak je ostao. (Althusser, 1999: 79)

U vrijeme pisanja *Vladara*, 1513, već je sedam godina prošlo otkad je Cesare nestao s političke scene u Italiji, i strogo govoreći, ništa nije ostalo od njegovih djela. Ništa, osim primjera (Althusser, 1999: 79). No ipak, sama činjenica postojanja tog primjera od odlučujuće je važnosti: on je materijalni, empirijski dokaz da je Machiavellijeva formulacija

problema točna. Machiavelli mjesto ujedinitelja Italije ostavlja praznim, budući da nitko nije mogao predvidjeti ni Cesarea ni Romagnu kao polaznu točku. U figuri Borgije sažete su glavne ideje koje Machiavellija muče, što se naročito vidi iz komparativnog čitanja *Vladara* i *Rasprava*. Primjerice, pitanje korištenja plaćeničkih i pomoćnih vojski, gdje je Cesare jedini od njegovih suvremenika učinio ono što Machiavelli smatra nužnim, a to je otpustiti ih i stvoriti vojsku od vlastitih podanika, „osloniti se na vlastite snage“ (Althusser, 1999: 84). Pitanje kojim se također bavi u oba djela je ono tvrđava, i u oba pokušava vladarima ukazati kako su one „spomenici ne arhitekturi, nego političkoj pogrešci. (...) vladareve prave utvrde su njegov narod, njegovi vojnici, njegovi naoružani podanici.“ (Althusser, 1999: 83-84)³⁵

Istu ulogu instrumenta države ima i slika vladara u očima podanika. On ne postoji kao privatna, već kao politička individua, u potpunosti definirana svojom političkom funkcijom, te zbog toga stoji izvan moralnih kategorija poroka i vrline. (Althusser, 1999: 92) Njegov povijesni zadatak nas stavlja u perspektivu iz koje moramo suditi o odnosu političke *virtù* i moralne vrline: „politička *virtù* nije suprotna od moralne vrline, već je ona na drugoj razini (...) može ju uključivati, ali istovremeno je nadilazi.“ (Althusser, 1999: 93) Zato se može određena djela pravdati s obzirom na njihov cilj pa se i zato Borgijini postupci sude u kontekstu njihove svrhe. To vidimo kada Machiavelli govori o okrutnosti, i razlikuje kao fatalnu spiralu nasilja „koje se konstantno koristi, sve više i više“ od okrutnosti koja “može biti nužna i dobra“ kada se “država ustanovljuje i kada je imperativ zadati udarac” (Althusser, 1999: 93). Uspostava države i postizanje blagostanja podanika, „to je rezultat koji se broji i kojim se prosuđuje *virtù*. (...) Moralni što je češće moguće, nemoralan kada to politički rezultat diktira, ali uvijek po *virtù*: moralan po *virtù*, nemoralan po *virtù* – takav je vladar, taj pojedinac koji nije privatni građanin.“ (Althusser, 1999: 93)

Vladarska *virtù* nije pitanje intrinzične srži individualnosti, već „odraz, svjestan i odgovoran koliko god može, objektivnih uvjeta za postizanje povijesnog zadatka.“ (Althusser, 1999: 94) Da bi uspio vladar mora imati dvostruku prirodu, moraju ga krasiti odlike i čovjeka i životinje. (Althusser, 1999: 96) Međutim, on pritom mora biti sposoban “stvoriti, i politički

³⁵ “Vladar u narodu mora imati prijatelja, inače se u nedaćama neće moći spasiti. (...) I neka nitko ne pobija moje mišljenje navodeći otrcanu poslovicu prema kojoj onaj koji temelje gradi na narodu gradi na blatu. Ona odgovara istini kada temelje na narodu gradi privatni građanin i zamišlja da će mu narod priteći u pomoć kada ga budu proganjali neprijatelji ili magistrati. (...) Ali ako temelje na narodu gradi vladar koji je sposoban vladati, nadaren hrabrošću, neustrašiv u opasnostima, koji poduzima sve mjere opreza, koji je u stanju svojom odlučnošću i svojim mjerama djelovati na sav narod, takav vladar nikada neće biti prevaren od naroda i dokazat će da je gradio na čvrstim temeljima.“ (Machiavelli, 2020: 82-83) Također: „Ako ga narod mrzi vladar se mora bojati svega i svakoga.“ (Machiavelli, 2020: 108)

kontrolirati, svoje djelovanje i njegovu sliku (...) politika je ona koja upravlja svime.“ (Althusser, 1999: 99) Zbog toga Machiavelli piše o tome kako vladar „mora biti toliko razborit da izbjegne zlu glasu onih poroka koji bi mu mogli donijeti gubitak države. (...) I neka se ne boji riskirati pokudu zbog onih poroka bez kojih bi mu teško uspjelo sačuvati državu; uzimajući sve to u obzir, postoji nešto što izgleda kao *virtù*, a što vladara vodi u propast, te ono što izgleda kao porok, a zapravo ga vodi u sigurnost i dobrobit.“ (Machiavelli, 2020: 98) Genijalnost Borgijina poteza s Ramirom de Lorcom, ne sastoji se samo u tome što ga je ubio kada mu je politički počeo štetiti, već i u tome što ga je uopće postavio, svjestan da se pri ulazu na novi teritorij mora pokazati snagu i ustanoviti autoritet. Pitanje političke operativnosti je jedino o čemu valja brinuti, pa, kao u Hanibalovom primjeru, vojskovođe ne trebaju strepiti od slike okrutnosti, jer je politički korisna. Jedino na što Machiavelli uporno upozorava je nužnost izbjegavanja mržnje i prezira naroda. Drugim riječima, ono što je od odlučujuće važnosti jest ne postati tiraninom, a i to iz istog razloga političke operativnosti. „Vladar se ni pod kakvim okolnostima ne smije zateći u poziciji da ima narod protiv sebe.“ (Althusser, 1999: 100) Formula je strah bez mržnje, temeljen na prijateljstvu s narodom, a primjer za takvo ponašanje upravo je djelovanje Cesarea Borgije.

ZAKLJUČAK

Kroz interpretacije Machiavellijeva *Vladara* različitih autora pokušali smo iznijeti svu kompleksnost figure Cesarea Borgije. Strauss Cesarea Borgiju ne smatra ključnom figurom djela već kao suvremenog tiranina, u okviru *Vladara* kao knjige o tiraniji koja svoj šokantni ezoterični nauk otkriva u onim poglavljima koja se bave “davnim neprijateljima davnine”.

Skinner, pak, u svom kontekstualističkom čitanju VII. poglavlje vidi kao ključno, zbog situacije u Firenci, dok u Cesareu vidi figuru u kojoj je utjelovljen Machiavellijev novi tip morala, njegovu redefiniciju *virtù* koja podrazumijeva moralnu fleksibilnost, prepoznavanje sile okolnosti, prihvaćanje diktata nužnosti te usklađivanje svoga djelovanja s vremenom u kojemu se odvija.

Pocock u svojoj interpretaciji, u kojoj je naglasak na kontingentnom, na *fortuni*, također naglašava važnost upravo VII. poglavlja *Vladara* te u Machiavelliju vidi velikog mislioca delegitimirane politike kojoj tek slijedi uspostava normalnog stanja. U središtu Pocockova zanimanja je inovacija, a u Borgiji vidi upravo primjer politike kao inovacije. Novi je vladar u novoj državi inovator u najvećem mogućem smislu te riječi. A Borgija predstavlja primjer novog vladara koji dolazi niotkuda, ali ne stiže tamo gdje netko već nije bio pa ne nalazi nedirnutu materiju, primu formu koju se lako može oblikovati. On se zbog toga nalazi u teorijski najzanimljivijem položaju za proučavanje delegitimirane politike budući da je riječ o situaciji u kojoj je utjecaj *fortuna*e najveći.

Lefort polazi od uvida da je svaka stabilnost vladavine utemeljena na nestabilnosti, te da rođenje država uvijek prati nasilje. No, dobar vladar zna to nasilje prikriti, jer je svjestan svoje ovisnosti o slici koju podanici o njemu imaju. Ključno je pritom shvatiti da se politika odvija u mediju privida. Borgia je primjer vladara koji je toga svjestan i koji trajnost države gradi na savezu s onima o kojima ne može a da ne ovisi, a to je puk.

Althusser, za razliku od Skinnera koji misli da je Machiavelliju pri pisanju vladara na pameti firentinska situacija, u njemu vidi teoretičara nacionalne države. Ono zbog čega ga je figura Cesarea Borgije toliko intrigirala jest to što je postavio temelje vlastite vojske, pokušavao dobiti pristanak naroda, pa je na teritorijima kojima je vladao uvodio zakone, a to su sve prakse vladavine utemeljene na puku koja jedina može sakupiti moć dovoljnu da ujedini Italiju kroz osvajanje.

Figura Cesarea Borgije gotovo pa utjelovljuje kompleksnost pitanja koja Machiavellija muče. Iako je korištenje nasilja jedna od njegovih glavnih karakteristika, uvijek ga je znao zakamuflirati i u krajnjoj instanci, prikazati kao da je činjeno u korist naroda, a možda ga je i činio s tim ciljem. Kroz figuru Borgije Machiavelli pokušava ukazati kako, iako je politika uvijek nužno povezana sa silom, naročito kada govorimo o uspostavljanju nove vladavine i novih poredaka, ipak to nije i ne može biti njena srž i njezin cilj, kao ni istinsko ispunjenje njezine funkcije u društvu. On, kada raspravlja o vladarima, ukazuje na supremaciju politike i političkog morala, ukazuje na to kako kada se radi o vladarima, činovi koji se čine okrutnima mogu biti puno milosrdniji od onih koji se čine dobrima. Štoviše, upravo nasuprot politici Firence, vjernost kojoj mu se ne može negirati, on postavlja figuru Borgije kao razboritijeg od firentinske *signorije*. O tome govore izvrsni retci Merleau-Pontya: „Ni puka činjenica ni apsolutno pravo, vlast ne prinuđuje, ne uvjerava: ona nadmudruje – a bolje to čini pozivajući se na slobodu nego terorizirajući. Machiavelli precizno formulira to uzajamno izmjenjivanje napetosti i opuštanja, represije i zakonitosti, tajna kojega je znana autoritarnim režimima, ali koja u prijevornom obliku tvori bit svake diplomacije.“ (Merleau-Ponty, 2013: 428) „Čisto nasilje može biti samo epizodično, ono ne može postići duboki pristanak koji čini vlast, i ne zamjenjuje ga: 'Ako bi vladar ipak bio prisiljen da prolije nečiju krv, mora to uraditi kad ima potrebno opravdanje i očit uzrok.' Što znači kazati da nema apsolutne vlasti.“ (Merleau-Ponty, 2013: 429)

Figura Borgije predstavlja najbolji primjer vladara kojem je Machiavelli imao prilike svjedočiti, koji je imao političku *virtù* nužnu za čin utemeljenja. Iako su neki drugi bili uspješniji u svojim pothvatima, ono što Borgiju čini iznimnim je to što je stremio uspostaviti nove države, što je bio svjestan važnosti imanja vlastitog oružja i vladanja u interesu puka. Činio je nasilje više u srazu s drugim vladarima, negoli u odnosu s vlastitim podanicima. A kada ga je nužda i tjerala na to, bio je svjestan važnosti slike koju podanici imaju o njemu te ga je činio svog odjednom te kroz druge (putem posrednika) kako bi se zaštitio od mržnje puka. Na teritorijima kojima je vladao stremio je uvođenju novih uredbi, *ordini nuovi*, pružajući, nakon početnog trenutka nasilja, stabilnost i vladavinu kroz zakone, zahvaljujući čemu se njegova vladavina mogla ukorijeniti u narodu. Iako je njegov konkretan primjer završio neslavno, pokazao je Machiavelliju kako je takav pothvat uistinu ostvariv.

SAŽETAK

Figura Cesarea Borgije u Machiavellijevu *Vladaru* neupitno predstavlja najvažniji primjer novog vladara te njegove postupke izlaže kao preporuke onima koji žele doći do nove vladavine. Kroz tumačenja Straussa, Skinnera, Pococka, Leforta i Althussera pokazuju se različiti načini na koje se može interpretirati funkcija figure Cesarea Borgije u Machiavellijevu *Vladaru*. Ono što se na taj osnovi može ponuditi kao zaključak jest da su osnovni su kriteriji o kojima ovisi hoće li novi vladar biti uspješan u svome naumu uvođenja *ordini nuovi*, stvaranje vlastite vojske sastavljene od vlastitih podanika, razboritost i ciljanost pri korištenju nasilja, svijest o korisnosti straha te o važnosti slike koju podanici imaju o njemu, izbjegavanje mržnje, ali i ljubavi puka. Politika se odvija u prividu, a Borgija je primjer vladara koji je toga svjestan i koji trajnost države gradi na savezu s onima o kojima ne može a da ne ovisi, a to je puk. Sve te uvjete koje Machiavelli postavlja pred novog vladara zadovoljio je upravo Cesare Borgia.

ABSTRACT

The figure of Cesare Borgia is without question the most important example of a new prince in Machiavelli's *The Prince*, and his actions are put forward as recommendations to all those who wish to acquire a new principality. Through the analysis of the works of Strauss, Skinner, Pocock, Lefort and Althusser we expound on the different ways in which the function of the figure of Cesare Borgia in Machiavelli's *The Prince* can be interpreted. What could be offered as a conclusion on that basis is that the basic criteria for a new prince to be successful in his enterprise are the implementation of *ordini nuovi*, creating an army comprised of his own subjects, prudent and targeted use of violence combined with an awareness of the usefulness of fear and importance of the image that his subjects create of him, avoidance of hate and love of the people alike. Politics takes place in appearances, and Borgia is an example of a prince who is well aware of that and who builds the permanence of his state on an alliance with those on whom he cannot but depend on, the people. All those conditions that Machiavelli put forth for a new prince were fulfilled precisely by Cesare Borgia.

Ključne riječi: *Machiavelli, Vladar, Cesare Borgia, utemeljenje države*

POPIS LITERATURE

1. Althusser, Louis (1999) Machiavelli and Us. *Verso*. London.
2. Gilbert, Allan; Machiavelli, Nicollò (1989) Machiavelli - The Chief Works and Others, Vol. 1. *Duke University Press Books*. Durham and London.
3. Lefort, Claude (2012) Machiavelli in the Making. *Northwestern University Press*. Evanston, Illinois.
4. Machiavelli, Nicolo (2020) Vladar ili De principatibus. *Disput*. Zagreb.
5. Machiavelli, Nicolo (1985) Nicolo Machiavelli – izabrano djelo, prvi svezak. *Globus*. Zagreb.
6. Merleau-Ponty, Maurice (2013) Machiavellijev realni humanizam. *Matica* (25) 56-57: 425-442.
7. Pocock, J.G.A. (1975) The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. *Princeton University Press*. Princeton.
8. Ribarević, Luka (2016) Četiri ogledala za Vladara. Leo Strauss ili prva etida iz metodološke polifonije. *Političke perspektive* (6) 1-2: 7-34.
9. Sabatini, Rafael (2003) The Life of Cesare Borgia. *Wildside Press*. Maryland, USA.
10. Skinner, Quentin (2000) Machiavelli. *Oxford University Press*. Oxford.
11. Strauss, Leo (1958) Thoughts on Machiavelli. *The University of Chicago Press*. Chicago.
12. Žagar, Davorin (2019) Machiavellijev pojam političkog. *Fakultet političkih znanosti*. Zagreb.